

Univerzita Karlova
Filozofická fakulta

Ústav románských studií

Bakalářská práce

Noemi Purnochová

Téma predestinace ve španělské divadelní hře *Život je sen*

The theme of predestination in the Spanish play *Life Is a Dream*

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 10. prosince 2023

Noemi Purnochová

Abstrakt:

Pokud je divadelní hra *Život je sen* něčím známá, tak je to tematický konflikt mezi silou osudu (predestinací) a svobodnou vůlí. Tato práce nejdříve zasazuje zmíněné drama do historického a literárního kontextu španělského baroka, následně se soustředí na samotného autora Pedra Calderóna de la Barca a na životní události, které ho mohly ovlivnit v jeho tvorbě. Především je ovšem práce věnovaná tematické analýze divadelní hry *Život je sen* se zaměřením na otázku predestinace.

Klíčová slova:

Život je sen, Calderón de la Barca, predestinace, svobodná vůle, filozofie, barokní drama, 17. století, španělské baroko, Siglo de Oro, Století zlata

Abstract:

If the play *Life Is a Dream* is known for something, it is the thematic conflict between the power of fate (predestination) and the free will. Firstly, this thesis situates said drama in the historical and literary context of Spanish Baroque period and then it goes on to focus on the author Pedro Calderón de la Barca and any major life events that might have influenced his work. Primarily, though, the thesis is dedicated to a thematic analysis of the play *Life Is a Dream* with attention to the topic of predestination.

Keywords:

Life Is a Dream, Calderón de la Barca, predestination, free will, philosophy, Baroque drama, 17th century, Spanish Baroque period, Siglo de Oro, Spanish Golden Age

Obsah

Obsah	4
Předmluva	5
1. Století zlata: historický kontext	6
1.1. „Velcí Habsburkové“ (Austrias mayores)	8
1.1.1. Karel V. (1516-1556).....	8
1.1.2. Filip II. (1556-1598)	11
1.2. „Malí Habsburkové“ (Austrias menores).....	17
1.2.1. Filip III. a vévoda z Lermy (1598-1621)	17
1.2.2. Filip IV. a vévoda de Olivares (1621-1665)	19
1.2.3. Karel II. (1665-1700).....	21
2. Století zlata: literární kontext	22
2.1. Španělské baroko	23
2.2. Barokní drama.....	24
3. Don Pedro Calderón de la Barca	27
3.1. Život a dílo	27
4. Život je sen	31
4.1. Děj.....	31
4.1.1. První dějství	31
4.1.2. Druhé dějství.....	33
4.1.3. Třetí dějství	35
4.2. Tematický rozbor	37
4.3. Predestinace vs. Svobodná vůle	39
4.3.1. Analýza věštby	40
4.3.2. Případ (ne)věrného vojáka: „un leal traidor“	44
Závěr	46
Bibliografie	47

Předmluva

System citací v této práci je dle pravidel ČSN ISO 690.

Pokud jde o citace z krásné literatury, jsou v textu práce v originále, přičemž v poznámce pod čarou lze najít odkaz na citaci originálu a příslušný český překlad.

Citace z knihy *La vida es sueño* vždy pochází z vydání od Cátedry (CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón.). V textu práce se tedy jen objevuje číslo dějství a odpovídající číslo veršů. V poznámce pod čarou lze potom najít český překlad a odkaz na jeho umístění v českém vydání od MLP.

Citace odborné literatury jsou v textu práce česky a v poznámce pod čarou v originále. V případě, že zde není uvedeno jméno překladatele, jedná se o překlad o autorky práce.

1. Století zlata: historický kontext

„Dichosa edad y siglos dichosos aquellos a quien los antiguos pusieron nombre de dorados, y no porque en ellos el oro, que en esta nuestra edad de hierro tanto se estima, se alcanzase en aquella venturosa sin fatiga alguna, sino porque entonces los que en ella vivían ignoraban estas dos palabras de *tuyo* y *mío*. Eran en aquella santa edad todas las cosas comunes: a nadie le era necesario para alcanzar su ordinario sustento tomar otro trabajo que alzar la mano y alcanzarle de las robustas encinas, que liberalmente les estaban convidando con su dulce y sazonado fruto.“¹

To, co je zlaté, spojujeme s úspěchem a to, co není zlaté, s neúspěchem. Co ovšem považujeme za úspěch a neúspěch záleží na perspektivě pozorovatele. Například pro amerického historika W. H. Prescottta (žijícího v první polovině 19. století) byl španělský vrchol úspěchu období vlády Katolických veličenstev. Následná vláda Habsburků dle jeho názoru nepředstavovala nic víc než „*hectic brilliancy of decay*“, tedy jakousi hektickou brilantnost rozpadu. Přesto právě toto období „rozpadu“ pozdější historici a literární experti považují za zlaté.

Takzvaný španělský Zlatý věk byl tedy dlouho velmi proměnlivý pojem. Jak naznačuje výše zmíněný citát z Dona Quijota, termín Zlaté století či Století zlata byl ve své době také vnímán jinak. Prostřednictvím Cervantesova Dona Quijota publikovaného v roce 1605 se dozvídáme, že pro ty, co žili v šestnáctém století, „šťastná zlatá století“ byla umístěna v dřívějších časech.²

Až do osmnáctého století byl Španěly, podobně jako pro Prescottta, Zlatý věk často identifikován výhradně s vládou Katolických veličenstev. Dle názoru literárních kritiků z doby osvícenství si ovšem šestnácté a sedmnácté století svým kulturním úspěchem zasloužilo stejného přívlastku a s tímto názorem se souhlasí až dodnes.³

Jeden ze zásadních milníků jak pro španělskou historii, tak i pro takzvané španělské Století zlata, je rok 1492, a to hned z několika důvodů. Jedním z nich je pád Granady, který znamenal

¹ CERVANTES, Miguel de. *El ingenioso hidalgo Don Quijote de La Mancha*. Leipzig: F.A. Brockhaus, 1866, s. 47. („Šťastný věk a století šťastná, jež stáří nazvali zlatými, ač ne proto, že se v nich zlato, jehož si naše století železné tolik váží, nabývalo beze vši nesnáze; ale proto, že ti, kteří tehdy žili, neznali slov ‚tvůj‘ a ‚můj‘. Za oné svaté doby bylo všechno společným majetkem a k opatření obvyklé výživy stačilo natáhnouti ruku a utrhnutí si z mocných dubů, lákajících sladkými svými a zralými plody.“) viz CERVANTES, Miguel de. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Praha: Československý spisovatel, 2012, s. 73. Překlad: Václav Černý.

² KAMEN, Henry. *Golden Age Spain*. New York: Palgrave Macmillan, 2004, s. 1-2.

³ Viz tamtéž, s. 2.

konec posledního muslimského emirátu na území Španělska. Úspěšné dobytí této oblasti vojsky Katolických veličenstev, Isabely Kastilské a Ferdinanda Aragonského, tímto oficiálně ukončilo období Reconquisty („znovudobytí“) a sjednotilo moc těchto vladařů nad Pyrenejským poloostrovem. Rok 1492 je ovšem známý nejen ve španělské, ale i světové historii jako rok, kdy byla Kryštofem Kolumbem objevena Amerika. Událost, která zásadně ovlivnila tehdejší vnímání světa.⁴

V neposlední řadě, byla Antoniem Nebrijou také vydána *Gramática de la lengua castellana*. První výtisk této knihy byl prezentován Isabelle Kastilské při malé ceremonii v Salamance. Královna byla nejdříve zmatená, k čemu má publikace sloužit. Pět let předtím ji byla stejným způsobem předána učebnice latinské gramatiky od téhož autora. Isabela Kastilská sama latinu studovala, takže účel vydání takového díla se zdál jasný. Latina byla považována jako jazyk vzdělanosti a v porovnání s tím se královně španělština jevila velmi všední. Je nutné podotknout, že žádná jiná evropská země tou dobou nevytvořila podobný přehled gramatiky svého jazyka. Předtím, než tedy mohl Antonio Nebrija královně odpovědět na její dotaz, promluvil místo něj Fray Hernando de Talavera, biskup Avily a královnin zpovědník:

Poté, co si Vaše Výsost podrobí barbarské obyvatelstvo a národy rozličných jazyků, oni budou muset přijmout zákony, které zavádí dobyvatel nad podrobeným lidem a jedním z těchto zákonů bude náš jazyk.⁵

V předmluvě své knihy později Nebrija navázal na Talaverovu myšlenku slovy: „Došel jsem k jednomu nezvratnému závěru a ten je, že jazyk vždy doprovází impérium; oba vždy společně započali, rostli a vzkvétali a společný je i jejich pád.“⁶

⁴ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 819.

⁵ KAMEN, Henry. *Empire: How Spain Became a World Power, 1492-1763*. New York: HarperCollins, 2003, s. 3. („After Your Highness has subjected barbarous peoples and nations of varied tongues, with conquest will come the need for them to accept the laws that the conqueror imposes on the conquered, and among them will be our language.“) Překlad autorky práce, zde a u všech dalších citací primární a sekundární literatury, pokud není uveden jejich překladatel.

⁶ NEBRIJA, Antonio de. *Gramática castellana*. Edición contrahecha de la impresa en Salamanca: Typ. "Grammatica Castellana Ant. Nebrissensis, 1492. Madrid: s.n., cca. 1744-1747, s. 12. („una cofa hállo e fáco por conclufion mui cierta: que fiempre la lengua fue compañera del imperio: e de tal manera lo figuió: que juntamente comenzaron. crecieron. e florecieron. e defpues junta fue la caida de entrambos.“)

Nicméně, jak už bylo naznačeno na začátku, takzvané „Století Zlata“ netrvalo jen pouhé století. Spíš než s Katolickými Veličenstvy, jej současně spojujeme s vládou Habsburků. Kulturní vrchol lze však umístit mezi polovinu šestnáctého a sedmnáctého století.⁷

Jak ovšem došlo k alianci Katolických Veličenstev s Habsburskou dynastií? Stalo se tak svazkem mezi Janou I. Kastilskou (dcerou Katolických Veličenstev, známou také jako „*Juana la Loca*“) a Filipem Sličným (synem Marie Burgundské a Maxmiliána I. Habsburského, pozdějšího císaře Svaté říše římské). Ferdinand Aragonský tímto svazkem orientoval kastilskou externí politiku směrem ke vzdálenější alianci (Burgundsko a Německo) jako způsob, jak oponovat francouzské expanzi, která mimo jiné okupovala aragonská teritoria Rosellón a Cerdaña. Podobně se pokusil politicky přiblížit i Anglii skrze sňatek své dcery Kateřiny Aragonské s anglickým dědicem.⁸

1.1. „Velcí Habsburkové“ (Austrias mayores)

1.1.1. Karel V. (1516-1556)

Třebaže byla Jana Kastilská až třetí v pořadí, stala se kvůli předčasné smrti starších sourozenců dědičkou španělského trůnu. Vzhledem k časně smrti Filipa Sličného (1508) princ Karel (syn Jany Kastilské a Filipa Sličného) zdědil v roce 1516 jak španělský trůn, tak o tři roky později i německé impérium. Stal se tak Karlem I., spoluvládcem španělského trůnu, a Karlem V. Habsburským, císařem Svaté říše římské národa německého. Dědictví ze strany Karlovi matky zahrnovalo kromě jiného nedávno získanou Granadu, oblasti nově objevené Ameriky, pár území na maghrebském pobřeží, Kanárské ostrovy a hlavně Sardínii, Sicílii a Neapolské království.⁹ Ze strany Karlova otce zdědil teritoria současného Německa, Rakouska, Švýcarska, Nizozemí, Čech a část Francie.¹⁰

Karel byl ovšem mladý panovník, který ani nemluvil španělsky, a tak když v roce 1517 přijel do Kastilie ve společnosti svého vlámského dvora, nedočkal se vřelého přijetí. Situace eskalovala v dubnu roku 1520, kdy povstala města vůči vyšší šlechtě. Zatímco Juan de Padilla sjednocoval vzbouřence v Toledu, Karel ve stejný týden vycestoval ze Španělska kvůli

⁷ SOLA CASTAÑO, José Emilio. *La España de los Austrias: la hegemonía mundial*. Madrid: Grupo Anaya, 1988, s. 5.

⁸ Viz tamtéž, s. 9.

⁹ PÉREZ-REVERTE, Arturo. *Una historia de España*. Madrid: Alfaguara, 2019, s. 61.

¹⁰ Viz tamtéž, s. 62.

nadcházející korunovaci na císaře. K Toledu se brzy přidala i další města a kastilské povstání začalo nabírat na obrátkách. V dubnu roku 1521 v bitvě o Villalar byla ale komunérská vojska poražena a vůdci povstání, Juan de Padilla a segovijský Juan Bravo, byli popraveni. Do Santanderu dorazil Karel V. spolu se čtyřmi tisíci německých vojáků dne 16. července 1522, ale v Kastilii byl již nastolen řád a habsburské následnictví bylo zajištěno. Vyjma tři sta potrestaných povstalců, císař udělil všeobecnou milost.¹¹

Pokud jde o vnější politiku, výraznou hrozbou pro Habsburskou expanzi byla Osmanská říše, která měla na své straně navíc berberské korzáry vedené Chajruddínem Barbarossou a jeho bratrem Oručem. V této době se mezi danými velmocemi odehrálo mnoho střetů, pro Karla úspěšných i neúspěšných. Nejzdařilejší se ukázalo být tažení na Barbarossou okupovaný Tunis v roce 1535. Čtyři sta lodí s mnoha tisíci muži v čele s císařem se v létě toho roku zmocnilo Tunisu a Karel V. zde poté dosadil spřáteleného krále Muley Hasana. Později se císař pokusil napodobit tento úspěch invazí do Alžíru, ale výprava skončila fiaskem.¹²

Jenže problémy na císaře nečekaly jen mimo jeho říši. Zatímco Evropou otrásal humanismus zásluhou myslitelů, jako byli Erasmus Rotterdamský, Thomas More či španělský Juan Luis Vives; v Německu kněz Martin Luther v roce 1517 publikoval svých 95 tezí. Tento spis se rychle rozšířil po celé zemi a podnítil rozkol v katolické církvi, později známý jako protestantská reformace. K Lutherovi se zanedlouho přidalo mnoho německých panovníků, kteří se kromě souhlasu s Lutherovým teologickým cítěním chtěli také zbavit své podřízenosti k Římu (a částečně i k císaři). Ročně totiž z Německa putovalo až tři sta tisíc florinů na papežský dvůr. Luther neustoupil od svých názorů, a proto na něj byla v roce 1521 na říšském sněmu ve Wormsu uvalena klatba spolu s vyhnáním ze země.

Luteránství ovšem neztrácelo na popularitě a v roce 1526 účastníci říšského sněmu ve Špýru drželi protest vůči prohlášení Wormského ediktu. To dalo jméno této církevní reformě. Protestující šlechtici pak v roce 1531 vytvořili takzvaný Šmalkaldský spolek. Nevyhnutelně došlo k několika vojenským střetům. I přes některá císařova vítězství, jakým byla například bitva u Mühlberka v roce 1547, Karel V. věděl, že se musí s protestantskými panovníky a šlechtici udobřit. Nakonec byl tedy v roce 1555 podepsán Augšpurský mír, který dal náboženskou svobodu teritoriím dle vyznání jejich příslušného panovníka. To mělo ale za

¹¹ SOLA CASTAÑO, José Emilio. *La España de los Austrias: la hegemonía mundial*. Madrid: Grupo Anaya, 1988, s. 14-16.

¹² Viz tamtéž, s. 26-28.

následek definitivní politicko-náboženskou fragmentaci centra císařovi říše, neboť tři čtvrtiny Německa byly nyní luteránské. Protestantští panovníci si navíc mohli ponechat zabavené statky katolické církve.¹³

Následující rok Karel V. v Bruselu abdikoval a synovi Filipu II. předal Španělsko, Neapolské království, Nizozemí a americká teritoria. Také se zřekl Svaté říše ve prospěch svého bratra Ferdinanda. Karlova vláda zanechala na Španělsku hned několik následků.

Zaprvé Karel V., jako císař Svaté říše, věnoval svou pozornost velkému území, takže často opomíjel španělská království, která koncem jeho vlády stále nesplňovala podmínky moderního státu. Zadruhé císařovy závazky po celé Evropě vyžadovaly po Španělsku velké množství finančních prostředků a vojenských sil, což mělo za následek zadlužení Španělska u většiny evropských bankéřů, a to i přes použití význačného počtu nově nabytého zlata a bohatství pocházejícího z Ameriky. Třetí a největší dopad měl ovšem Tridentický koncil a protireformace, tedy reakce císaře Karla V. a katolické církve na protestantskou reformu.¹⁴

Ve společnosti proto postupně rostla obava z inkvizice, a to mělo samozřejmě i nepopíratelný vliv na kulturní prostředí. V roce 1533 Rodrigo Manrique, syn tehdejšího generálního inkvizitora a příbuzný básníka Jorgeho Manriqua, píše v dopise pro humanistu Juana Luise Vivese následující:

Je stále jasnější, že se již nikdo ve Španělsku nebude moct věnovat literatuře bez toho, aniž by se u něj nenašla stopa kacířství, pochybení či židovství. To je důvod, proč utichli vzdělanci a ti, kteří patřili k erudici; také je, jak říkáš, přepadl obrovský strach.¹⁵

Z toho je patrné, že humanisté si byli vědomi, jak moc jejich práci inkvizice sledovala, a jejich strach byl opodstatněný. Ideje humanismu byly vskutku nakonec zatlačeny do pozadí a konkrétně třeba španělský erasmismus čili humanistický proud zaměřený na učení Erasma Rotterdamského ve 30. letech 16. století úplně zanikl.¹⁶

¹³ SOLA CASTAÑO, José Emilio. *La España de los Austrias: la hegemonía mundial*. Madrid: Grupo Anaya, 1988, s. 17-18.

¹⁴ PÉREZ-REVERTE, Arturo. *Una historia de España*. Madrid: Alfaguara, 2019, s. 72-73.

¹⁵ KAMEN, Henry. *Inquisition and Society in Spain: in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1985, s. 70-71. („Cada vez resulta más evidente que ya nadie podrá cultivar las buenas letras en España sin que al punto se descubra en él un cúmulo de herejías, de errores, de taras judaicas. De tal manera es esto así que se les ha impuesto silencio a los doctos; y a aquellos que corrían a la llamada de la erudición les ha inspirado, como dices, un enorme terror.“)

¹⁶ Viz tamtéž, s. 71.

Víme ale, že i navzdory katolické cenzuře a strachu z inkvizice je Století zlata významné právě pro svou uměleckou tvorbu. A dodnes se diskutuje nad tím, jestli zrovna tato omezení uměleckého projevu neinspirovala tvůrce k hledání nových způsobů vyjadřování.

1.1.2. Filip II. (1556-1598)

Filip II., zvaný Moudrý („*El Prudente*“), měl po své korunovaci již značné vladařské zkušenosti proto, že v Kastílii často zastupoval svého otce v době jeho absencí. Na rozdíl od nomádského stylu vlády svého otce nebo Katolických veličenstev Filip II. setrval většinu času na královském dvoře v Madridu a později konkrétně v klášteře El Escorial, jehož stavba probíhala mezi lety 1563 a 1584. Současně máme k dispozici důvěrný seznam pokynů, které Karel V. věnoval svému synovi v roce 1543, a které Filip II. z hlubokého respektu ke svému otci dodržoval celý život. Karel V. v těchto instrukcích radí budoucímu španělskému panovníkovi, aby měl vždy na paměti Boha, a aby ničím neomezoval vůli inkvizice. Dále by se Filip neměl nechat unášet hněvem, měl by naslouchat dobrým rádcům a měl by dohlédnout na to, aby spravedlnosti bylo učiněno zadost, a to bez jakékoliv korupce. I z těchto důvodů na Filipově dvoře teologové a církevní zpovědníci zastávali dosti významné postavení.¹⁷

Jak bylo již předešle zmíněno, Filip II. sice přišel o nárok na území Svaté říše římské, ale to ho neodradilo od dalších pokusů o expanzi. V roce 1559 poručil mexickému místokráli Luisi Velascovi, aby vyslal dvě lodě směrem na východ, kde měl převzít kontrolu nad souostrovím, které bylo později po Filipovi II. pojmenováno Filipíny. Díky své matce Isabele Portugalské byl po smrti Sebastiána I. v roce 1580 ještě korunován králem Portugalska. Vzhledem k rozsáhlosti Filipovy říše tedy nad španělským impériem přestalo zapadat slunce.¹⁸

Pokud jde o sňatky, Filip II. neměl moc velké štěstí. Ženatý byl dohromady čtyřikrát, přičemž všechny své manželky vždy přežil. Záslouhou uzavření druhého manželství v roce 1554 s anglickou královnou Marií Tudorovnou se Filip stal na několik let dokonce spoluvládcem Anglie a Irska. Po její smrti v roce 1558 ovšem o jakýkoliv nárok na anglickou korunu přišel. Jeho následovník, Filip III., pocházel až ze čtvrtého manželství s Annou Habsburskou.¹⁹

¹⁷ SOLA CASTAÑO, José Emilio. *La España de los Austrias: la hegemonía mundial*. Madrid: Grupo Anaya, 1988, s. 34-35.

¹⁸ Viz tamtéž, s. 36.

¹⁹ Viz tamtéž, s. 36-37.

Filip II. je jeden z nejvíce kontroverzních králů španělské historie, a to z nemalé části díky takzvané černé legendě. Černá legenda tkvěla v protišpanělské propagandě, kterou živil tehdejší Filipovi rivalové pocházející hlavně z protestantských zemí. Filip II. byl prezentován jako „Démon z jihu“ („*el Demonio del Sur*“) - jako jakýsi bezcitný tyran, mstivý, zahořklý dogmatik a bigotní a fanatický katolík. Vilém Oranžský, jeden z Filipových nejzarputilejších odpůrců, ve své *Apologii* obvinil španělského krále z perverze, incestu, atentátu na nevlastního bratra Juana de Austria, a dokonce i z vraždy vlastního syna Carlose. Dnes jsou nám k dispozici informace, které mnohá z těchto tvrzení zpochybňují, ne-li dokonce vyvracejí.²⁰

Filipův prvorozený syn, don Carlos de Austria de Avis, pocházel z králova prvního manželství s Marií Portugalskou. Princ Carlos byl již od narození problémové dítě zřejmě i proto, že jeho rodiče byli bratranec a sestřenice. Habsburská sňatková politika totiž nebrala v potaz možné neblahé genetické následky manželských svazků mezi příbuznými, na což doplatilo hned několik potomků pocházejících z této dynastie. Není tedy divu, že don Carlos už od útlého věku trpěl různými zdravotními neduhy a vykazoval symptomy vážné duševní poruchy. Z Carlose vyrostl očividně fyzicky poznamenaný a věčně stonavý chlapec s neuvěřitelně sadistickou povahou, který se vyžíval v brutálním trápení zvířat a lidí. Současně byl ovšem nesmírně ctižádostivý a nepřipouštěl, že by ho jeho četné handicap diskvalifikovaly z funkce vladaře. Opakovaně se snažil konspirovat proti svému otci, až ho nakonec Filip nechal zavřít v jeho komnatách, a prakticky přerušil jakýkoliv chlapcův kontakt s okolím. Hlavní příčinou Carlosovi smrti byly pravděpodobně princovi protestní hladovky následované patologickým přejídáním. Nepřátelé Filipa II. poté využili okolnosti princova úmrtí k šíření pověsti o vraždě, které se měl král na svém nepohodlném synovi dopustit. V této zromantizované a současně historicky nepodložené podobě vešel příběh dona Carlose do evropského umění jako vzpoura nešťastného prince proti krutému a nelítostnému otci. Například ve formě Verdiho opery nebo dramatu od Schillera a není vyloučeno, že mohl sloužit jako inspirace pro hru *Život je sen*.^{21 22}

Podle mnoha svědectví dokázal Filip II. vystupovat v soukromí poměrně uvolněně. A snad vyjma Carlose, měl velice vřelý vztah také ke své rodině. Ve veřejném životě se ovšem nic z toho nikdy neprojevovalo a panovník mohl svým nepřátelům skutečně připomínat jakési

²⁰ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 220.

²¹ Rosa Navarro Durán spekuluje o možné inspiraci Calderónem ve svém článku "El príncipe Carlos" en el telar de "La vida es sueño" viz. Bibliografie

²² Viz tamtéž, s. 220.

emocionálně vyprázdňené monstrum. Filip se nejspíše stal do jisté míry obětí kultu osobnosti, který sám vytvořil. Extrémně přísný ceremoniál například přikazoval, aby každý člen královské rodiny jedl v oddělených místnostech. Na vrcholu Filipovi vlády se lidé mohli ke králi přibližovat jenom po kolenou, podobně jako k byzantskému císaři. Filip se do jisté míry stal doslovným „vězněm ve zlaté kleci“: v Escorialu byla většina spojovacích dveří neustále zamčená, takže když se chtěl král přemístit z komnaty do komnaty, musel volat klíčníka.²³

Pochybnosti o černé legendě týkající se Filipa logicky argumentuje Jiří Chalupa, když píše:

Nepřestává ostatně překvapovat, jak černá legenda dokázala Filipa na jedné straně vykreslit jako bigotního a fanatického katolíka, morbidně asketického „muže v černém“ z El Escorialu, příležitostně tíhnoucího snad až k mysticismu, a současně jako totálního zhýralce, nevléčitelného sukničkáře a lehkovážného porušovatele všech základních křesťanských příkazů a norem, který své bujné libido nezvládal do té míry, že se dopouštěl i incestních sexuálních vztahů. Stojí za zvážení, zda by jediný smrtelník opravdu dokázal s úspěchem zvládnout dvě tak odlišné, ba přímo protichůdné životní role.²⁴

V zahraniční politice se počet rivalů a válečných konfliktů Španělska od Karlovi vlády nezmenšil, spíše naopak. Zatímco Karel válčil téměř „proti všem“, aby aktivně prosadil svou ideu univerzální moci, Filip válčí „proti všem“ hlavně proto, aby odrazil útoky dotírajících nepřátel. Španělské impérium tudíž postupně přechází z ofenzivní do defenzivní pozice.²⁵

Největší a asi nejdůležitější vítězství dosáhlo Filipovo Španělsko proti Turkům. V říjnu roku 1571 se loďstvo Svaté ligy neboli aliance Španělska, Benátek, Janova, papeže, Savojska, a maltézkých rytířů v čele s Juanem de Austria střetlo u řeckého pobřeží s flotilou Osmanské říše.

Filip tedy dokončil to, co jeho otec začal. Bitva u Lepanta totiž znamenala definitivní konec tureckých expanzivních plánů v západním Středomoří.²⁶ Je známo, že se této bitvy zúčastnil také Miguel de Cervantes y Saavedra, který zde byl v boji těžce raněn, a následně přišel o levou ruku.

²³ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 221-222.

²⁴ Viz tamtéž, s. 222.

²⁵ Viz tamtéž, s. 207.

²⁶ Viz tamtéž, s. 212.

Oproti tomu historicky nejznámější porážku utrpěl Filip II. v roce 1588 od vojsk anglické královny Alžběty I. Podobně jako v případě ostatních Filipových tažení, také motiv války s Anglií spočíval v kombinaci ekonomických, ideologických a náboženských zájmů. Po drsných, avšak neúspěšných pokusech o rekatolizaci ostrova ze strany předchozí panovnice Marie Tudorovny známé později jako „*Bloody Mary*“, popularita všeho hispánského na anglickém teritoriu výrazně klesla. V tom sehrál podstatnou roli i její manžel Filip II., neboť jako vášnivý katolík se nemínil smířit s faktem, že Angličané se se svým anglikánstvím stále více vzdalovali katolickému světu. Měl také ekonomickou motivaci, protože španělské námořníky již od poloviny 16. století značně trápili angličtí piráti, zejména John Hawkins či Francis Drake, kteří komplikovali transatlantický obchod mezi Španělskem a jeho americkými koloniemi. Angličané navíc stále významněji pomáhali nizozemským povstalcům v jejich boji proti španělské nadvládě. Filip to samozřejmě Alžbětě oplatil podporou jak anglickým katolíkům, tak i Alžbětině konkurentce, skotské královně Marii Stuartovně. Lze tedy konstatovat, že Španělsko a Anglie, dvě námořní supervelmoci, si v prostoru západní Evropy, Atlantiku a Nového světa začaly tvrdě konkurovat. To nakonec vedlo k ozbrojeným konfliktům, které trvaly skoro dvacet let od roku 1585 až po rok 1604, kdy jejich spory skončily až po Filipově smrti podepsáním mírové smlouvy v Londýně.²⁷

Lze se pozastavit nad faktem, že mezi střety těchto dvou velmocí se nejvíce pamatuje na zmíněnou neúspěšnou španělskou výpravu takzvané Neporazitelné armády („*La Armada invencible*“) z roku 1588. Navzdory tomu, že se tento název mezi historiky časem ujal, původní název španělské flotily byl ve skutečnosti Veliká a přešťastná flotila („*La Grande y felicísima armada*“). Pozdější název se uchytil zejména díky ironii vítězných anglických námořníků. Kromě nezkušeného velitele Alonsa Péreze de Guzmán, tato expedice selhala hlavně díky silným bouřím, které zahnal španělské lodě do Severního a Irského moře. Všeobecné povědomí o tomto španělském neúspěchu ukazuje nejspíš na mimořádnou sílu anglosaské propagandy a neuvěřitelné schopnosti Angličanů a Američanů přepisovat zpětně dějiny ve svůj prospěch. Nasvědčuje tomu fakt, že zatímco o fiasku španělského loďstva z roku 1588 ví téměř každý, o přinejmenším stejně neblahém selhání Alžbětiny superflotily, známé jako „*Counter Armada*“, které následovalo o rok později, se nepíše skoro nikdy.²⁸

²⁷ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 210-212.

²⁸ Viz tamtéž, s. 211.

Hlavní problém ale Filipovi dělali jeho vlastní poddaní. Konkrétně ti, co obývali území dnešního Beneluxu. Filip se zde dostal do podobné situace jako kdysi jeho otec s německými protestanty. Do některých nizozemských provincií totiž rychle pronikalo „kacířství“, tentokrát v kalvinistické verzi. Kromě významu náboženského hlediska, je třeba si uvědomit, že tyto antikatolické projevy se týkaly takzvaného Španělské Nizozemí (tj. zhruba dnešního Nizozemska, Belgie, Lucemburska, a části severní Francie), což byla ekonomicky nejvýkonnější část celého impéria. Například Antverpy byly nejdůležitějším přístavem celé severní Evropy. Je tedy zjevné, že se zpočátku nejednalo ani tak o spontánní náboženskou lidovou rebelii, jako spíš o politickou revoltu elit proti španělské nadvládě. Holandští kalvinisté navíc začali šířit, dle dnes dostupných informací, pravděpodobně falešné zvěsti o tom, že Filip II. hodlá do Nizozemí exportovat španělskou inkvizici. což v obyvatelstvu vyvolalo jistou paniku. Také Filipovy následné zapálené a někdy až zpátečnické výroky rozhodně k řešení nepomáhaly. Brzy bylo jasné, že v této situaci nebude možné dojít ke kompromisu. Filip papeži například vzkazoval:

„Můžete ujistit Jeho Svátost, že než bych připustil i tu nejmenší pohanu naší církve a služby Bohu, raději přijdu o všechna svá království a ztratím třeba i sto životů, protože nechci a nebudu panovníkem kacířů.“²⁹

Když pak v létě roku 1566 vypukly v Nizozemí nepokoje, král Filip tam vyslal španělská vojska v čele s vévodou z Alby, která měla rebely zpacifikovat. Alba zde ustavil takzvaný krvavý soud, který rozhodl o smrti a konfiskaci majetku stovek nizozemských rebelů. V roce 1568 represe vyvrcholily popravou dvou z nejvýznamnějších nizozemských šlechticů, Egmonta a Horna. Drsné praktiky byly ale používány i proti civilnímu obyvatelstvu. Například zavedení výpalného, jehož nezaplacení se trestalo násilím. Tenze tudíž velmi rychle přerostly do otevřeného válečného konfliktu. V letech 1568 až 1648 se nizozemské provincie postavily španělskému králi v takzvané osmdesátileté válce. Výsledkem byla španělská porážka a uznání nezávislosti sedmi nizozemských provincií. Pro Španělsko znamenal konflikt katastrofu. Jednak to bylo ničení nejbohatších a nejpodnikavějších částí impéria, jednak samotné válčení stálo obrovské sumy.³⁰

²⁹ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 213.

³⁰ Viz tamtéž, s. 213-214.

Není proto divu, že za doby Filipovy vlády Španělsko vyhlásilo dohromady tři státní bankroty. Nepřetržitě válčení, nezodpovědné řízení ekonomiky, podvracení obchodnického ducha drsnými zásahy ze strany církve a inkvizice, a k tomu i neúměrně početné vrstvy neproduktivního obyvatelstva (šlechta, církve, armáda apod.) způsobily, že Španělsko během několika málo generací rozházelo své obrovské bohatství především z americké kořisti, a ještě k tomu se enormně zadlužilo. Nejvíce finančně trpěla asi Kastílie. Právě od Kastílie se čekalo, že zaštití nejen provoz celého impéria, ale i nekončící války proti „všem nepřátelům křesťanstva“. Koncem Filipovy vlády sice vyvrcholil příliv amerického zlata a stříbra do Španělska, což ale spíše demotivovalo ekonomický rozvoj a umocnilo probíhající inflaci. V dubnu roku 1590 kastilské kortesy navíc schválily králův návrh na takzvané milionové daně („*los Millones*“) zatěžující některé základní potraviny, jako byly maso, olej, víno apod. V následujících šesti letech tyto nepřímé daně definitivním způsobem ožebračily většinu kastilského obyvatelstva. Tak se na konci 16. století Filipovo nejdůležitější španělské království ocitlo na pokraji totálního krachu. Nutno dodat, že se tato nepřímá daň zalíbila i Filipovým následníkům a vybírala se po celé 17. století. To mělo za následek honbu za šlechtickými tituly, protože jenom tak bylo možné se těmto ničivým daním vyhnout.³¹

Dokážeme si proto představit, z čeho vychází postoj Dona Quijoteho z knihy publikované jen pár let po konci vlády Filipa II., který charakterizuje citace v úvodu této kapitoly. Jeho doba byla skutečně posedlá slovy „tvůj“ a „můj“ spolu s nepolevující honbou za bohatstvím a majetkem. Zlaté století se v důsledku této posedlosti mění v jeho očích jen ve století železné.³²

Na druhé straně jiné Filipovy reformy jak na úrovni administrativy, tak na úrovni infrastruktury dokázaly ze Španělska udělat v obou těchto oblastech jednu z prvních skutečně moderních monarchií na kontinentu.³³

³¹ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 215-216.

³² GREER, Margaret R. Thine and Mine: The Spanish ‘Golden Age’ and Early Modern Studies. *PMLA*, 2011, vol. 126, no. 1, s. 218.

³³ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 216.

1.2. „Malí Habsburkové“ (Austrias menores)

1.2.1. Filip III. a vévoda z Lermy (1598-1621)

V západní Evropě počátkem 17. století, v reakci na období vlády Filipa II, které bylo plné náboženských válek, uchopila moc takzvaná „barokní mírová generace“, ve Španělsku reprezentovaná Filipem III. a jeho oblíbencem vévodou z Lermy. Tato mírová etapa byla ovšem primárně výsledkem únavy a nemožnosti dosáhnout jednoznačného vyřešení náboženských válek. Filip III. a vévoda z Lermy se tudíž pokoušeli o zklidnění protestantské hranice v severní Evropě a o pokračování boje proti Turkům. Jak jsme již zmínili v předchozí kapitole, v anglo-španělské válce došlo v roce 1604 k podepsání londýnského míru s Jakubem I., který byl nástupcem Alžběty I. S Holandskem bylo sice vyjednáno dvanáctileté příměří v roce 1609, ale tato situace se stejně plně nevyřešila až do roku 1648.³⁴

Po smrti Filipa II., za vlády takzvaných „Malých Habsburků“, byl již postupný úpadek španělského impéria vytrvalý a nezadržitelný. Antonio Ubieta cituje ve své knize Hamiltona, který popisuje rozdíl mezi Španělskem 16. a 17. století následovně:

„Španělsko potřebovalo pouhé jedno století (od spojení Kastilie a Aragonu v roce 1479 po připojení Portugalska roku 1580), aby ovládlo Evropu, a rovněž jediné století (od smrti Filipa II. k úmrtí Karla II., 1598-1700), aby se z něho stala mocnost druhého řádu.“³⁵

Historici zaměřující se na španělské 17. století často také píší o stále znatelnějším rozporu mezi „*España Real*“ a „*España real*“, tedy Španělskem „královským“ a „skutečným“. Byl totiž citelný rozdíl mezi mnohdy falešným dojmem z prezentace samotného impéria a mezi každodenní realitou, která odkrývala dekadenci prakticky ve všech oblastech vyjma kultury.³⁶

Na prohlubování úpadku se podíleli panovníci z řad „Malých Habsburků“. Filip III., Filip IV. a Karel II. na své vladařské povinnosti zjevně nestačili či o ně neprojevovali zájem. Předávali tak mocenské záležitosti do rukou svých oblíbenců, takzvaných „*validos*“, ze kterých se prakticky stávali skuteční vládcí impéria. „*Validos*“ nemuseli mít žádnou formální funkci, a ani zpravidla nepocházeli z té nejvyšší šlechty. „*Valido*“ byl zkrátka králův důvěrník, který za

³⁴ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 277.

³⁵ Viz tamtéž, s. 289.

³⁶ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 226.

svého panovníka vyřizoval téměř vše podstatné. Právě 17. století bylo vrcholnou dobou tohoto neformálního, ale veledůležitého postu.³⁷

Zrovna Filip III. se sice intenzivně zajímal o malířství, divadlo a lov, ale správa impéria ho evidentně nudila, a nadto možná i obtěžovala. Tuto činnost svěřil svému oblíbenci vévodu z Lermy, ale i ten na správu nebyl sám. Samotní „validos“ měli totiž ještě své vlastní důvěrníky a oblíbencem vévody z Lermy byl Rodrigo Calderón de Aranda. Není vyloučené, že šlo o příbuzného Calderóna de la Barcy. To, že královi důvěrníci neměli vždy formální postavení, neznamenal, že dotyční nenesli žádnou odpovědnost. Když se například proti Lermovi postavil jeho syn, který byl motivován vlastními mocenskými ambicemi, Rodrigo Calderón byl nemilosrdně použit jako obětní beránek. Lermův důvěrník byl zatčen, mučen, a dokonce i donucen přiznat se k vraždě a k čarodějnictví. Nespokojený dav se pak v říjnu roku 1621 dočkal jeho veřejné popravy na madridském hlavním náměstí.³⁸

Je pravda, že již Filip II. zdědil po svém otci Karlovi V. obrovské dluhy. Svému následníkovi Filipu III. ale zanechal dluh až pětinasobně vyšší. Bylo proto jasné, že po ekonomické stránce to už od počátku Filip III. neměl jednoduché. Vévoda z Lermy ale k řešení této zadluženosti rozhodně nepomohl. V rámci Španělska měl totiž pověst špatného hospodáře a korupčníka, který se více zajímal o rozšiřování vlastního majetku než o stav spravované země. Příkladem takového chování je jeho rozhodnutí o přesunutí královského dvora na šest let (1601-1605) z Madridu do Valladolidu. Podle dostupných informací se zdá, že na tomto přesunu Lerma díky předchozímu skupování pozemků nehorázně vydělal, a to rovnou dvakrát. Nejdříve levně skoupil nemovitosti ve Valladolidu a po přesunu dvora je za vysokou cenu prodal dvořanům, kteří si museli hledat v novém městě ubytování. Mezitím klesly ceny v opuštěném Madridu, takže Lerma zase levně nakoupil, a po návratu dvora do Madridu je opět draze prodal. Vzhledem ke stále horšící se finanční situaci stát umožnil prodej administrativních pozic ve státní správě prostřednictvím dražeb. To vedlo k ještě ničivější korupci. Podobným způsobem byla také možná koupě šlechtického titulu, což se stalo velice populární ve snaze vyhnout se tím placení daní. Následkem toho byl nežádoucí nárůst této ekonomicky neproduktivní vrstvy společnosti. Není proto překvapením, že v roce 1607 Filip III. vyhlásil státní bankrot, a to

³⁷ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 226-227.

³⁸ Viz tamtéž, s. 226-227.

nebylo pro habsburské Španělsko poprvé ani naposledy. Za vlády panovníkova syna, Filipa IV. k tomu došlo ještě čtyřikrát.³⁹

V rámci vnitrostátní politiky přinesla vláda krále Filipa III. jedno z nejkontroverznějších opatření celého 17. století, když byl v roce 1609 vydán dekret o vyhnání morisků ze Španělska. Panovníci již od dob Katolických Veličenstev usilovali o nábožensky dokonale homogenní katolickou společnost, nicméně toto, z dnešního pohledu xenofobní, opatření mělo i neblahé ekonomické následky. Vyhnáním morisků Španělské království ztratilo přibližně čtyři procenta obyvatel. Na první pohled to není mnoho, jenže většina morisků pracovala v zemědělství nebo se věnovala řemeslům. Vzhledem k předešle zmíněnému nárůstu počtu neproduktivního obyvatelstva byl negativní dopad na hospodářství tohoto ryze ideologicky motivovaného opatření velmi citelný.⁴⁰

V oblasti zahraniční politiky skončil mírový interval rokem 1618. Pražskou defenestrací začalo české stavovské povstání, které nakonec vedlo ke třicetileté válce. Madrid se musel rozhodnout, jestli bude bojovat po boku Vídně nebo bude zastávat neutrální pozici, jak radil Lerma. Ten byl ovšem stejného roku pro své korupčníctví ze svého postu odvolán. I přestože si Španělsko takový konflikt nemohlo ekonomicky příliš dovolit, Filip III. neměl v tomto případě na vybranou kvůli dlouhodobému odboji španělského království vůči protestantské víře. Pomoc vídeňským příbuzným a katolickému táboru byla tedy nevyhnutelná.⁴¹

1.2.2. Filip IV. a vévoda de Olivares (1621-1665)

Za vlády Filipa IV., která patřila k vůbec nejdelším mezi španělskými Habsburky, byl už všeobecný úpadek zcela zjevný. Filipovi se sice přezdívalo Veliký („*el Grande*“) či Král Planeta („*el Rey Planeta*“), šlo už ale jen o prázdné metafory. Podobně jako jeho otec, tak i Filip IV. předal v podstatě veškeré státnické povinnosti svému důvěrníkovi, tentokrát vévodovi a hraběti de Olivares. Až do roku 1643 se tím Olivares proměnil v jednoho z nejmocnějších mužů Evropy.

Na rozdíl od Lermy byl Olivares velmi kompetentní administrátor. Sice se mu nepovedlo zastavit rozpad Filipova impéria, pokusil se ale o sérii reforem, kterými usiloval o udržení

³⁹ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 227-228.

⁴⁰ Viz tamtéž, s. 229-230.

⁴¹ Viz tamtéž, s. 228.

Španělska na pozici evropské supervelmoci. Nejprve se snažil dostat pod kontrolu nadměrnou míru korupce ve státní správě. Jedním z opatření na cestě k tomuto cíli bylo vydání královského dekretu, který nutil osoby vykonávající významné státní funkce předložit inventář veškerého jejich majetku. Sám Olivares také nebyl stran korupce zcela čistý. Na místa po vyhnaných korupčících z předešlé vlády dosazoval do státní správy vlastní příbuzné, přátele nebo spojence. Příležitostně podle všeho také využíval možnosti k vlastnímu obohacení. V porovnání s jeho předchůdcem si ovšem stále vedle mnohem lépe.⁴²

Vyjma někdy až bizarních opatření ke všeobecnému zlepšení morálky (například pokus o zákaz prostituce v rámci celé říše), sloužily jeho reformy jednomu cíli sledujícímu vytvoření centralizovaného a uniformovaného státu se silnou a respektovanou státní mocí. Mezi takové určitě patřila Olivaresova snaha o vznik jednoho celošpanělského vojska či centrální národní banky. Jenže právě tento plán centralizace královské moci (dalo by se mluvit o jakési „kastilizaci“) se nelíbil ostatním oblastem Španělska, obzvláště potom Katalánsku a Portugalsku.⁴³

Napětí vyvrcholilo rokem 1640. V Katalánsku propuklo rolnické povstání, které si svým krveprolitím získalo přezdívku „*Corpus de Sangre*“ („Krvavé tělo Boží“). V Portugalsku v témže roce o několik měsíců později došlo k útoku na lisabonský vládní palác a k následné defenestraci hlavního představitele prošpanělských sil, Miguela de Vasconcelos. Pro Katalánce tento boj trval skoro dvacet let. Přestože měli na své straně francouzská vojska, která válčila s Madridem v rámci třicetileté války, nepovedlo se jim od Filipova impéria osvobodit. Oproti tomu, povstání Portugalců bylo sice téměř o dekádu delší, ale přineslo jim úspěch. V roce 1668 mírová smlouva z Lisabonu nejenže ukončila skoro třicet let trvající španělsko-portugalský konflikt, ale i uznala nezávislost Portugalska vůči španělskému království.⁴⁴

Ve vnější politice Španělsko hned po nástupu Filipa IV. na trůn znovu obnovilo válku proti Holandsku. V roce 1635 začalo zároveň také válčit s Francií. Oba konflikty skončily pro Španělsko porážkou. Podepsáním smlouvy o Vestfálském míru, která v roce 1648 oficiálně

⁴² CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 230-231.

⁴³ Viz tamtéž, s. 232.

⁴⁴ Viz tamtéž, s. 232-234.

ukončila třicetiletou válku, Španělsko uznalo Holandsku jeho nezávislost. Válka s Francií skončila jen o pár let dříve kvůli devastující porážce Španělska v bitvě u Rocroi v roce 1643.⁴⁵

Ačkoli Filip IV. přenechal podobně jako jeho otec většinu královských povinností svým důvěrníkům, byl pro Španělsko velmi prospěšný hlavně v kulturní oblasti. Svým štědrým mecenášstvím pomohl v kultuře prodloužit španělský Zlatý věk o několik dekád. Filip byl mimo jiné také náruživým sběratelem obrazů. Do své sbírky získal stovky významných pláten od Rafaela, Dürera, Tiziana a dalších, přičemž velká část těchto děl dodnes visí v madridském Prado. Po téměř čtyři dekády také poskytoval svou přízeň Diegu Velázquezovi, který ho pro svou uměleckou nekompromisnost na své straně často potřeboval.⁴⁶

1.2.3. Karel II. (1665-1700)

Karel II. se narodil z Filipova druhého manželství s Marií Annou Habsburskou. Bohužel ho postihl stejný osud jako jeho jmenovce, dona Carlose de Austria de Avis, syna Filipa II. Na obou princích se totiž projeví neblahé následky habsburské tradice sňatků mezi blízkými příbuznými. Dočkal se proto přívlastku Očarovaný („*el Hechizado*“), neboť již od pohledu bylo jasné, že s ním není vše v pořádku. V tou dobou pověrčivém Španělsku se očekávané rozšířily zvěsti o tom, že za princovým stavem stojí nějaká nekalá magie. Karel již od dětství trpěl mnoha zdravotními problémy zejména chronickou únavou, bolestmi hlavy a svalovými křečemi. Prvních deset let jeho „vlády“ byla proto princova matka jeho oficiální regentkou. S tímto úkolem Marii pomáhal její osobní zpovědník, krajně fanatický a ambiciózní jezuita, Juan Everard Nithard. Ten nakonec dosáhl postavení generálního inkvizitora, a dokonce i jakéhosi neformálního premiéra.⁴⁷

Na rozdíl od syna Filipa II. si byl Karel svého handicapu vědom a nesnažil se vládnout sám. Od roku 1680 měl dva různé zástupce, vévodu de Medinaceli a hraběte de Oropesa. Jejich působení je považováno ještě za relativně kompetentní, avšak posledních deset let 17. století vládla Španělsku Karlova druhá manželka, Marie Anna Falcko-Neuburská. Pod jejím vedením se vyvrcholení politicko-ekonomické katastrofy urychlilo. Pravděpodobně z důvodů jeho

⁴⁵ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 821-822.

⁴⁶ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 235.

⁴⁷ Viz tamtéž, s. 235-236.

celoživotních zdravotních potíží nebyl Karel II. schopen zplodit potomka. Jeho smrt tudíž znamenala konec španělské habsburské dynastie.⁴⁸

⁴⁸ Viz tamtéž, s. 236-237.

2. Století zlata: literární kontext

Jak jsme již uvedli v první kapitole, kulturní vrchol Století zlata umísťujeme mezi polovinu šestnáctého a sedmnáctého století, načež v umění toto období zasahuje do pozdní renesance a baroka.

Evropskou renesanci a humanismus spojujeme s obdobím trvajícím od poloviny patnáctého do druhé poloviny šestnáctého století, přičemž svého vyvrcholení tyto směry dosáhly v první polovině šestnáctého století humanismem Erasma Rotterdamského. Dle hesla „*ad fontes*“ („k pramenům“) se renesanční učenci obraceli ke studiu originálů antických textů a tím oživilí mnohé aspekty myšlení starověké řecko-římské kultury. Charakteristický je i důraz na individualismus a rozum jedince. Renaissance, která vyhranila ducha moderního člověka, pak v Evropě zahajuje období novověku.⁴⁹

Ve Španělsku renesance rozkvetla za vlády Katolických veličenstev zásluhou osobností, jakými byli již předešle zmínění Antonio Nebrija či kardinál Francisco Jiménez de Cisneros. Ten byl jedním z hlavních iniciátorů počáteční katolické reformy a zakladatelem univerzity v Alcalá de Henares.⁵⁰

Myšlení Století zlata bylo ve Španělsku výrazně prostoupené katolickým univerzalismem. Zásadním mezníkem byl ovšem v tomto smyslu Tridentský koncil. Především erasmisté se totiž předešle pokoušeli najít pomocí dialogů řešení náboženské krize a pomoci tak Karlovi V. dosáhnout znovusjednocení křesťanstva. K tomu však, jak již víme, nedošlo. V době mezi abdikací Karla V. (1556) a koncem Tridentského koncilu (1563) se španělské duchovní klima razantně změnilo. Po neúspěšném pokusu erasmismu o obnovení křesťanské jednoty byli jeho stoupení nakonec pronásledováni inkvizicí a Španělsko se začlenilo do proudu tridentské protireformace. Vzdělanci, kteří se předešle věnovali smířlivému erasmovskému učení, se za doby nesčetných náboženských válek s nevěřícími a kacíři (Turky, luterány, kalvinisty, anglikány) stali příznivci protireformace opírající se o novoscholastiku a následně i baroko.⁵¹

Zatímco centrem španělského erasmismu byla univerzita v Alcalá, ohniskem novoscholastiky se stala univerzita v Salamance. I přestože za doby Tridentského koncilu byli již umírnění

⁴⁹ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 214-215.

⁵⁰ Viz tamtéž, s. 215.

⁵¹ Viz tamtéž, s. 259-261.

erasmisté umlčení a do popředí se dostávala stále více nesmiřitelnější ortodoxní linie bojovného katolicismu, Julián Marías píše o scholastice, která stála v čele protireformačního hnutí, následující:

„Velcí teologové 16. století se střetávají s problémy, jež nastoluje protestantismus, znovu upevňují scholastickou tradici oproti renesančnímu kriticismu a vracejí se k tomismu a velkým souhrnným dílům středověku, ne však proto, aby je opakovali, ale aby je komentovali a vysvětlovali – ve skutečnosti vzniká původní a plodné dílo.“⁵²

2.1. Španělské baroko

Baroko ve Španělsku kulturně převažovalo od konce šestnáctého století až do smrti Calderóna de la Barcy v roce 1681. Jak jsme již uvedli v předchozí kapitole, s každou další dekadou byl v tomto období znatelnější nezadržitelný úpadek impéria a všeobecná socio-ekonomická krize doléhala na čím dál větší část populace.

Zmínili jsme také historiky vnímaný rozpor mezi „*España Real*“ a „*España real*“ (Španělsko „královské“ a „skutečné“), který poukazuje na citelný rozdíl mezi způsobem, jakým se impérium prezentovalo, a jeho každodenní realitou.

Markýz de Lozoya popisuje účinek tohoto vnitřního rozporu na kulturu španělského baroka takto:

„Portugalsko-španělské baroko je výsledkem syntézy dvou protikladných faktorů – chudoby a touhy po velkoleposti: budovy se stavějí z kamenného, cihlového nebo hliněného zdiva, avšak tato stavební chudoba se ztrácí pod ohromující výzdobou. Španělský barok je popřením akademismu. Je stejný jako španělský lid – velkorysý a mnohomluvný, někdy hrubý, avšak plný života a překypující barvou.“⁵³

V literatuře si pak můžeme všimnout častých tematických zpracování této dobové krize a vnímání rozdílu mezi realitou a pouhou iluzí v dílech, jakými je třeba Cervantesův *Don Quijote* či Calderónův *Život je sen*.

Také historici odkazují na tento rozpor, když porovnávají protikladné klima v protireformačním Španělsku a ve znepráteném zbytku „kacířské“ moderní Evropy. Ferrater

⁵² UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 262.

⁵³ Viz tamtéž, 308.

Mora píše o rozdílu mezi „španělskou vášnivostí“ a „evropským rozumem“. Robert Mandrou zase proti sobě staví „Španělsko věřící na zázraky“ a „patetickou Evropu“. ⁵⁴

Baroko, které je v porovnání s renesancí mnohem konzervativnější, se obrací více k davům zejména pod vlivem všudepřítomných náboženských válek. Také usiluje promlouvat k lidem srozumitelným jazykem smyslů ve snaze si jedince získat či ho udržet v lůně církve.

Baroko v touze proniknout k srdci lidu udržuje také tradici představení a slavností. V rámci uměleckých disciplín se proto často využívá divadla jako společenské aktivity. ⁵⁵

Tato potřeba manipulovat širokou veřejností pak podle José A. Maravalla způsobuje, že i ve vrcholných barokních uměleckých dílech, jakými je třeba Berniniho socha *Extáze svaté Terezy* či Poussinův obraz *Et in Arcadia ego*, můžeme nalézt prvky kitsche. ⁵⁶

Barokní kultura Století zlata dále bývá na povrchu často velmi slavnostní a zábavné povahy, avšak pod zdobenou fasádou se skoro vždy skrývají základy prostoupené rozhořčeností, melancholií, pesimismem a ztrátou iluzí.

Baroko se tedy vyžívá v těchto kontradikcích inspirovaných svou neméně rozporuplnou dobou a nutí nás věčně váhat mezi smíchem a pláčem. ⁵⁷ V jazykové sféře baroko používá k „dozdobení své fasády“ již zmíněnou mnohomluvnost a vytříbené formulace plné důvtipu.

Skrze masová představení, ať už se konají v divadlech či v chrámech na náboženských slavnostech, pak hledají lidé kolektivní únik od své každodenní reality, která se leckdy zdála s každým rokem horší. ⁵⁸

2.2. Barokní drama

Literatura Zlatého věku s sebou přináší mnoho excelentních děl a autorů. V zájmu této práce se zaměříme konkrétně na barokní drama. Jak jsme již zmínili, baroko mělo sklon k spektakulárnosti, která zásadně přispěla k velkému rozšíření divadelních představení. Autoři

⁵⁴ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 308.

⁵⁵ Viz tamtéž, s. 309.

⁵⁶ MARAVALL, José Antonio. *La cultura del Barroco*. Barcelona: Editorial Ariel, 1975, s. 198.

⁵⁷ Viz tamtéž, s. 319.

⁵⁸ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 309.

se v tématech svých děl snaží projevit dobové národní rysy a vyvíjí divadlo v souladu se změnami v tehdejší španělské kultuře.⁵⁹

Jedním z nejzásadnějších autorů pro divadlo Zlatého století je jednoznačně Lope de Vega, který žil v letech 1562 až 1635. Kromě neuvěřitelně plodného dramatika, byl i zdatným básníkem a prozaikem. Velkou část jeho divadelní tvorby tvořila historická dramata a tzv. komedie pláště a meče („*comedia de capa y espada*“). Tento žánr komedie čerpal své náměty ze šlechtické společnosti. Tyto hry soustředěné primárně na svou zápletku, se proto často zaměřovaly na témata lásky, cti a žárlivosti. Pro všeobecný vývoj barokního divadla byla ovšem zásadní Vegova inovace španělské komedie jako takové. Ve snaze udělat španělské komedie přístupnější přešel například z pětiaktové na tříaktovou strukturu. Ze stovek Vegových dochovaných divadelních děl je potom, alespoň ve východní Evropě, nejpopulárnější *Ovčí pramen* (*Fuenteovejuna*).

Kromě Lope de Vegy a Calderóna de la Barcy si můžeme ještě připomenout dva autory: Tirsa de Molino a jeho interpretaci Dona Juana (*El burlador de Sevilla y convidado de piedra*, do češtiny překládáno jako *Sevillský svůdce a kamenný host*), spolu s Franciscem de Rojas Zorrillou, který stejně jako Calderón psal pro dvůr Filipa IV.⁶⁰

I přes jejich lidového ducha byly některé prvky španělské barokní divadelní tvorby pro zbytek Evropy obtížně přijatelné. Historik Jaume Vicens Vives tento kulturní rozkol komentuje následovně:

„Je to hluboká víra, která dýchá z těchto z těchto her. Děj občas sklouzne k žertovným nebo milostným zápletkám, ale nikdy není ohrožena víra z Nejvyššího, ani přísně ortodoxní katolicismus. Proto ti, když španělskému dramatu vyčítají povrchnost, protože se nezabývá závažnými problémy lidského života, jež inspirovaly pero Shakespearovo či Molièrovo, dopouštějí se hrubého omylu, neboť neberou v úvahu to nejpodstatnější, co je na tomto životě: jeho završení v nadzemské věčnosti. V Evropě stále ještě vyvolávají úžas Calderónovy *autos sacramentales*, nebo téma, jež rozebírá Tirso de Molina ve své hře *Zatracený pro nedostatek víry* (*El condenado por desconfiado*). To jasně dokládá, že španělské myšlení – koncentrované v dramatu - zbytnuje v důsledku přílišné radikalizace orgánů kontroly nebo autocenzury autorů, odklání se od západoevropské tradice a stahuje

⁵⁹ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 312.

⁶⁰ Viz tamtéž, s.265.

se do sebe, s výrazem nadutého, i když neúčinného pohrdání pro všechno pocházející z druhé strany Pyrenejí, lépe řečeno s nechutí ovládnout či ovlivnit Evropu. Od té doby totiž vše evropské nebude mít ty velké hodnoty, jimiž oplývá vše tradiční španělské – ryzí náboženský cit, věrnost jedné věci, znamenitý smysl pro čest a demokraticky spravedlivé posouzení potřeb lidu.“⁶¹

⁶¹ UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995, s. 312-313.

3. Don Pedro Calderón de la Barca

3.1. Život a dílo

Pokud jde o život Calderóna de la Barcy, nevíme toho mnoho. Filolog Ángel Valbuena Prat tvrdí, že u Calderóna de la Barcy se jedná o takzvanou „mlčenlivou biografii“ („*biografía del silencio*“). Na rozdíl například od jeho vrstevníka Lope de Vegy, netušíme skoro nic o jeho interních pocitech, osobních názorech či jeho milostných peripetích.⁶²

Calderón se narodil v Madridu dne 17. ledna roku 1600 jako třetí z šesti dětí. Dospělosti se však dožili pouze tři jeho sourozenci: prvorozený Diego, Pedrova starší sestra Dorotea a jeho mladší bratr José.⁶³

Jejich otec, don Diego Calderón, sice pocházel ze šlechtické rodiny, působil ale jako tajemník královské pokladny. Šlechtický původ v té době neposkytoval dostatečné příjmy, a mnozí šlechtici si proto museli najít vedlejší způsob obživy. Nalézt ovšem povolání „hodné šlechtice“ nebylo vždy jednoduché. Znamé literární postavy hrdých a hladovějících šlechticů, které můžeme najít v knize *Lazarillo z Tormesu* či v Calderónově hře *Rychtář zalamejský* (*El alcalde de Zalamea*), neexistovali jen ve fikci.⁶⁴

Mezi lety 1601 a 1606 se královský dvůr Filipa III. přesunul z Madridu do Valladolidu. Don Diego tedy krále následoval nejdřív sám a v roce 1602 se k němu přidal i zbytek jeho rodiny.⁶⁵

Calderónovi rodiče dávali vždy důraz na jeho vzdělání. Díky pozůstalosti od babičky z matčiny strany byla Pedrova studia plně finančně zajištěná. Výměnou za to, se měl ovšem mladý Pedro stát do 25 let církevním kaplanem. Proto od roku 1608 až do roku 1613 odešel studovat na jezuitskou kolej v Madridu.⁶⁶

⁶² PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 11.

⁶³ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón, s. 15-16.

⁶⁴ PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 14-15.

⁶⁵ COLELL ENRICH, Marc. Biografía: Calderón en tres jornadas. In: APARICIO MAYDEU, Javier. *Estudios sobre Calderón (I)*. Madrid: Istmo, 2000, s. 17-18.

⁶⁶ PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 17.

V roce 1610 však došlo k osobní tragédii. Pedrova matka, Ana María de Henao, zemřela při porodu. Smrt matek z tohoto důvodu byla bohužel v 17. století běžná. Je na místě podotknout, že odkazy na podobně fatální porody můžeme nalézt hned ve třech Calderónových hrách - *Dcera vzduchu* (*La hija del aire*), *Tři odplaty v jedné* (*Las tres justicias en una*) a *Život je sen* (*La vida es sueño*).⁶⁷

„...nació Segismundo dando
de su condición indicios,
pues dio la muerte a su madre...“ (I, 702-704)

Doma v Madridu zůstali s otcem jen Pedro a José. Nejstarší bratr Diego odcestoval do Mexika a Dorotea vstoupila v pouhých dvanácti letech do františkánského kláštera.⁶⁸

V roce 1614 Pedro studoval také na univerzitě v Alcalá de Henares, kde se věnoval logice a rétorice. Ve stejný rok se jeho otec po druhé oženil za Juanu Freyle Calderou. Dle nalezených dobových dokumentů se zdá, že Diegovy děti tento sňatek plně nepodporovaly.

Don Diego ale neočekávaně hned rok nato umírá. Po otcově smrti také vyplouvá na povrch existence Francisca Calderóna, Diegova nemanželského syna. Z přísného tónu Diegovy závěti historici došli k závěru, že před jeho smrtí mezi Diegem a jeho nejstarším synem muselo dojít k rozepři. Mimo jiné, Diego svému synovi jasně oznámil, že pokud se ožení s nevhodnou dívkou, bude vyděděn.

K Pedrovi je Diego ve své závěti však vlídný. Navzdory tomu historici Valbuena Prat, Alexander A. Parker či psychoanalytik Otto Rank se snažili hledat podobnosti mezi mnohými otcovskými figurami z Calderónových her a Pedrovým vlastním otcem: krutý otec Curcio ze hry *Pobožnost kříže* (*La devoción de la cruz*), nezodpovědný otec Mendo ze hry *Tři odplaty v jedné* (*Las tres justicias en una*) a nebo Basilio ze hry *Život je sen*, kde otec rozhoduje o budoucnosti svého syna nehledě na jeho vlastní vůli. O možné podobnosti lze ovšem pouze spekulovat.⁶⁹

Po otcově smrti Pedro ještě přestoupil na univerzitu v Salamance, kde až do roku 1620 studoval právo. Již v této době oficiálně začal svou literární kariéru účastí na několika básnických

⁶⁷ PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 16-17.

⁶⁸ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón, s. 15-16.

⁶⁹ PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000, s. 18-21.

soutěžích. Rok po Pedrově promoci jsou však všichni bratři Calderónovi obviněni ze zabití jistého Nicolase Velasca, který pracoval jako sluha u vévody de Frías. Bratři se dokonce museli na jistou dobu schovat v domě německého velvyslance. Celá kauza nakonec skončila zaplacením odškodného rodině mrtvého. Pedro Calderón začal za nedlouho potom pracovat právě pro vévodu de Frías jako básník a dramatik. V roce 1623 pak v Madridu uvedl svou první divadelní hru s názvem *Láska, čest a síla (Amor, honor y poder)*.⁷⁰

Tvorba Pedra Calderóna de la Barca nabývala rychle na popularitě také na královském dvoře. V roce 1635 byl jmenován dvorním dramatikem a napsal své nejznámější hry: *Život je sen a Lékař své cti (El médico de su honra)*. O dva roky později mu král Filip IV. udělil řád svatého Jakuba z Compostely.⁷¹

V roce 1640 vstoupil do královského vojska bojujícího proti katalánskému povstání (v předchozí kapitole zmíněnému jako „Corpus de Sangre“). O dva roky později kvůli zranění obdržel povolení vrátit se zpět do Madridu. Pedrův bratr José nicméně dál v Katalánsku bojoval a v roce 1645 zemřel.⁷²

V roce 1651 Pedro splnil slib, který dal svému otci, a nechal se vysvětit na kněze. Díky tomu se stal kaplanem v Toledu. Od roku 1656 se pak přesídlil opět do Madridu, kde se věnoval psaní až do roku 1680. Tehdy publikoval svou poslední hru *Osud a rozsudek Leonida a Marfisy (Hado y Divisa de Leonido y Marfisa)*. O rok později potom umírá a spolu s ním i končí literární Století zlata.⁷³

Máme-li charakterizovat Calderónovo dílo, je třeba zmínit nejprve jeho význam. Nejen vzhledem k oblíbenosti u španělského dvora, ale i podle názoru odborné kritiky se Calderón současně řadí k velikánům barokního divadla, a to i ve světovém měřítku.

V jeho díle můžeme nalézt komedie, náboženská dramata, ale i kratší divadelní hry, jako jsou tzv. *loas* (podžánr krátkého divadla pěstovaný, zpravidla jako předehra právě ve Zlatém věku)

⁷⁰ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón, s. 16.

⁷¹ COLELL ENRICH, Marc. Biografía: Calderón en tres jornadas. In: APARICIO MAYDEU, Javier. *Estudios sobre Calderón (I)*. Madrid: Istmo, 2000, s. 21.

⁷² Viz tamtéž, s. 21.

⁷³ Viz tamtéž, s. 23-24.

nebo *entremeses* (kratší hra napsaná ve verších nebo v próze, která se obvykle hrála mezi komedii klasického španělského divadla).

Žánrově a tematicky je jeho dílo tak pestré, že se můžeme setkat s jeho různými klasifikacemi. Nejpočetnější žánr komedií zahrnuje například zápletkové komedie a komedie pláště a meče jako je *Dáma skřítek* (*La dama duende*). Nejen v komediích dominují v jeho dílech 3 témata španělského barokního divadla: láska, náboženství a čest. Téma cti nalezneme i v historických dramatech, jako je hra *Zalamejský rychtář* (*El alcalde de Zalamea*) nebo v dramatu žárlivosti *Lékař své cti* (*El medico de su honra*), přičemž tato hra se navíc věnuje až patologické žárlivosti člověka. Calderónovo nejproslulejší dílo *Život je sen* (*La vida es un sueño*) se pak řadí mezi jeho filozofická a symbolická dramata.

Početně druhou největší skupinu tvoří hry s náboženskými tématy, zejména tzv. „*autos sacramentales*“, které psal také pro církevní obřady ve svém působišti v Toledu. Jedná se o druh liturgického dramatu s alegorickou strukturou. Řadí se sem i dramata s mytologickým nádechem jako například hra *Kvas Baltasarův* (*La cena del rey Baltazar*).

Calderón sice není v dramatické tvorbě tak plodný jako jeho předchůdce Vega, nicméně Calderónovo početně menší dílo představuje barokní vyvrcholení španělského dramatu.⁷⁴

⁷⁴ CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017, s. 250.

4. Život je sen

Filozofické drama *Život je sen* bylo vydané ve své finální podobě v Madridu roku 1936. Není sice dochovaný žádný manuskript, dílo bylo však předešle jednou publikované mezi roky 1627 až 1629 v Zaragoze.⁷⁵ V rámci této práce budeme ovšem pracovat s vydáním z roku 1936.

Život je sen, napsaný dohromady ve 3319 verších, je rozdělený do tří dějství. Příběh se odehrává v průběhu několika dní, úvodní incident je však Segismundovo narození, které předchází samotnému začátku představení (syžetu).

4.1. Děj

4.1.1. První dějství

Příběh divadelní hry *Život je sen* se odehrává v Polsku na dvoře krále Basilia. Děj Calderónova dramatu začíná v momentě, kdy dáma Rosaura a její sluha Clarín hledají přístřeší na cestě do polského království. Zde v horách se skrývá věž, ve které je králem uvězněný mladý muž jménem Segismundo, protagonista tohoto příběhu. Rosaura je z prozatím nám neznámých důvodů převlečená za muže a spolu se svým sluhou Clarínem vstoupí dovnitř věže a vyslechnou Segismundovo naříkání nad jeho trestem a odnětím svobody:

„¡Ay misero de mí, y ay infelice!

Apurar, cielos, pretendo,

ya que me tratáis así,

qué delito cometí

contra vosotros naciendo.

Aunque si nací, ya entiendo

qué delito he cometido;

[...]

pues el delito mayor

del hombre es haber nacido.

Sólo quisiera saber

[...]

¿qué más os pude ofender,

para castigarme más?

⁷⁵ FISCHER, Susan L. Del texto "original" al espectáculo actual: la fuerza de la intertextualidad en *La vida es sueño*. *Hispanic Review*, 2001, Vol. 69, No. 2 (Spring), s. 209.

¿No nacieron los demás?
Pues si los demás nacieron,
¿qué privilegios tuvieron
que no yo gocé jamás?⁷⁶ (I, 102-122)

Segismundo si je vědom, že v očích Boha se člověk může provinit i pouhým narozením. Nenarodili se ovšem stejně i jiné bytosti? Netuší, čím se na rozdíl od ostatních provinil, když mu byla tímto způsobem odepřena svoboda.

Segismundovo rozjímání brzy přeruší dva nově příchozí cizinci. Chce hájit svou čest, a proto by měl oba neočekávané svědky svého utrpení ztrestat. Rosaura ho však zaskočí svou dobrotou a empatií. Když se Rosaura chystá Segismundovi vyprávět svůj příběh, objevuje se další postava Clotalda, který Rosauru a Clarína zatýká.

Clotaldo je stařík, jenž ve vězení Segismunda opatroval. Byl jeho vychovatelem, učitelem a obecně jediným člověkem, kterého kdy dosud Segismundo poznal. Když Clotaldo odzbrojí Rosauru, všimne si jejího meče. Tento meč kdysi on sám zanechal ženě jménem Violanta, kterou následně opustil. Clotaldo tehdy slíbil Violantě, že tomu, kdo přijde s jeho mečem, bude náležet jeho ochrana a pomoc. V ten moment mu dochází, že před sebou zřejmě vidí svého syna, který se nejspíš přišel do Polska pomstít za utrpěnou urážku na cti. Rosaura je totiž stále převlečená za muže. Vzápětí se stařík zhrozí nad dalším osudem obou příchozích. Vždyť král vydal příkaz, který znamená smrt pro každého, kdo by vstoupil do věže k Segismundovi. I přes vnitřní konflikt, který pociťuje mezi loajalitou ke králi a k převlečené Rosauře, Clotaldo nakonec zajatce odvádí na hrad a doufá, že krále přesvědčí, aby ušetřil jejich životy.

V paláci vstupuje do děje Astolfo, vévoda Moskevského knížectví a synovec Basilia. Namlouvá si zde infantku Estrellu, Basiliovu neteř. Král Basilio je již starý a bude brzy potřeba najít jeho nástupce. Díky své matce by měla nárok na trůn Estrella, nicméně Astolfo je jako muž upřednostňovaným následníkem. Sňatek by pro oba znamenal dobrý kompromis. Estrella Astolfovi ovšem jeho něžný cit nevěří, protože Astolfo nosí na krku medailonek s podobiznou jiné dívky. Jejich rozhovor přerušuje Basilio, který přichází, aby s nimi projednal své záměry.

⁷⁶ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 12. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („Ó nešťastný já, nešťastný, ó běda! / Zjev mi nebe v okamžení, / jež mne týráš v mukách zlých, / jaký jsem jen spáchal hřích proti tobě v narození? / Ano, znám své provinění. [...] uznávám to v hořkém pláči, / za hřích člověku to stačí, / že se vůbec narodil. / Jedno chtěl bych vědět jen, [...] ještě víc, čím uražen / tvůj trest proč mne více viní? / Nenarodili se jiní? / Jeli tomu, Bože, tak, / z výhod týchž mi pověz pak / proč mně výjimka se činí?“)

Basilio se ve svém království prezentuje jako bezdětný vdovec, což ale není pravda. Dále se dozvídáme, že je král kromě jiného náruživým učencem matematiky a astronomie. Když se měl králi narodit první potomek, jeho manželku, královnu Clorilen, soužily vize o jejím nastávajícím porodu. Tyto vize se nakonec splnily a královna u porodu zemřela. Den Segismundova narození navíc doprovázelo špatné znamení. Došlo k nejvýznamnějšímu zatmění Slunce od toho, které zatemnilo oblohu při smrti Krista. Hvězdy tedy králi předpověděly, že budoucí princ svrhne svého otce z trůnu a stane se krutým vládcem a zkárou Polska. Král Basilio se proto rozhodl Segismunda uvěznit, aby předešel zločinům, které byly jeho synovi předpovězeny. Poddaným král oznámil, že se budoucí následník trůnu narodil mrtvý.

Když král Astolfovi a Estelle prozradí, že je jeho syn Segismundo naživu, svěří se jim také se svými výčitkami z toho, že dal možná až příliš ukvapeně na slova věštby. Chce proto vyzkoušet, jestli by jeho syn nebyl opravdu schopen sám vládnout. Astolfo a Estrella královo rozhodnutí respektují.

První dějství končí příchodem Clotalda, který hodlá poprosit o životy svých dvou vězňů. Protože ale král právě odtajnil princovu existenci, Rosaura a Clarín jsou trestu ušetřeni. Po králově odchodu Rosaura, která se cítí být Clotaldovi vděčná za svůj život, starci důvěrně sdělí, že je ve skutečnosti žena, a že se do Polska přišla pomstít Astolfovi, vévodovi z jejího kraje.

4.1.2. Druhé dějství

Na začátku druhého dějství se skrze dialog mezi Clotaldem a Basiliem dozvídáme, co král zamýšlí se Segismundem udělat. Má v úmyslu nechat prince uspat lektvarem, přenést ho ke dvoru a po probuzení mu sdělit pravdu o jeho původu. Pakliže se bude chovat jako muž, jenž je hoden trůnu, stane se králem. Pokud ovšem ne, král ho nechá stejným způsobem navrátit do vězení a Clotaldo mu poví, že vše, co se odehrálo, byl jen sen. Takto král doufá, že bude Segismundo méně trpět.

Když je ovšem Segismundo předveden ke dvoru, počíná si špatně. Potom, co mu Clotaldo prozradí kým Segismundo ve skutečnosti je, nově nabytá moc a postavení mu rychle stoupnou do hlavy a chce se pomstít za utržené křivdy. Nejdříve hodlá ztrestat Clotalda. Toho se však zastane jeden ze sluhů a Clotaldo má tak šanci uprchnout. V tuto chvíli na dvůr vstupují Astolfo a Estrella, kteří přišli přivítat svého nového vladaře. Zde ale dochází k dalšímu konfliktu.

Segismundo, který poprvé v životě spatří ženu, se k Estrelle neumí chovat s dostatečným taktem. Když se snaží do situace zasáhnout sluha (stejný sluha, který se předešle zastal Clotalda), Segismundo ho ve vzteku vyhodí z okna. Krátce nato konečně přichází král Basilio, aby se i on setkal se svým synem. Záhy je ovšem vyděšený princovou vzteklou povahou, a tak raději odchází.

Poslední incident je vyvolaný Segismundovým setkáním s Rosaurou. Ta na radu Clotalda vyměnila své mužské šaty za ženské a začala sloužit jako dáma v družině Estrelly pod jménem Astrea. Rosaura v momentě, kdy ji Segismundo spatří, zrovna hledá na dvoře svou paní. Segismundo je ihned Rosaurou okouzlen. Ona se ale jeho návrhům brání. Prince to popudí a chce si Rosauru podmanit nehledě na její odmítnutí. Segismunda se nakonec pokusí zastavit Clotaldo, jenže fyzicky mladému princovi nestačí. Segismundo je na Clotalda stále nahněvaný za svůj čas strávený ve věži a chce jej zabít. Do situace vkročí Astolfo a zachrání tak Clotaldovi život.

Střet Segismunda a Astolfa ukončí příchod Basilia. V králových očích je princův osud zpečetěný. Segismundo není schopen ovládnout svůj hněv, a Basilio se proto rozhodne, že je nutné prince znovu uspat a vrátit zpět do vězení.

V paláci se setká Rosaura s Astolfem. Estrella totiž požádala Astolfa o jeho medailonek a přeje si, aby ho však za ni převzala Rosaura. Rosaura se tak ocitá v bezvýchodné pozici. Na přání Clotalda se má Astolfovi vyhýbat, zároveň ale nemůže odmítnout prosbu Estrelly. Snaží se tedy před Astolfem předstírat, že se neznají, i když on ji okamžitě poznal. Jejich interakce vystupňuje v boj o medailonek. Konec hádky zaslechne Estrella a chce slyšet vysvětlení. Rosaura si proto vymyslí malou lež.

Řekne, že i ona měla svůj medailonek, který jí upadl. Astolfo ho sebral a nyní ji nechce vydat jak její medailonek, tak ani ten, co dluží Estrelle. Na základě této výmluvy získá medailonek, který kdysi skutečně Astolfovi dala, a současně Astolfa zprotiví Estrelle, která si uvědomí, že jí vévoda opravdu klamal.

Druhé dějství končí scénou se Segismundem. Ten se opět probouzí ve své věži a dochází k závěru, že vše, co se mu jevilo tak jasné a reálné, byl sen. A právě proto, že si byl předešle tak jistý realitou, která se ukázala být snem, si nyní uvědomuje, že i jeho momentální život je snem:

„...., en conclusión,
todos sueñan lo que son,
aunque ninguno lo entiende.

Yo sueño que estoy aquí
de estas prisiones cargado,
y soñé que en otro estado
más lisonjero me vi.
¿Qué es la vida? Un frenesí.
¿Qué es la vida? Una ilusión,
una sombra, una ficción,
y el mayor bien es pequeño;
que toda la vida es sueño,
y los sueños, sueños son.⁷⁷ (II, 2175-2187)

Z toho důvodu se vždy musíme snažit chovat dobře, i v případě, že možná zrovna pouze sníme.

4.1.3. Třetí dějství

Třetí dějství začíná v Segismundově věži, kde je nyní uvězněný i Clarín, kterého zde zavřel Clotaldo, aby nikomu nevyzradil vše, čemu byl předchozí den v paláci svědkem. Mezitím se však mezi poddanými rozkřilo, že Basilio celou dobu ukrýval svého syna. Chtějí nástupce, který je zdejší, nikoli Astolfa, který je cizinec. V království tak dochází k povstání a skupina rebelů jde osvobodit svého prince z vězení. Nejprve se mylně obracejí na Clarína, když ovšem konečně promlouvají ke svému princovi, Segismundo jim jejich slova nevěří. Myslí si, že to musí být opět jen sen. Nakonec ale Segismunda přemluví, aby vedl jejich povstání, i když je princ stále přesvědčený, že to vše může být přece jenom sen. Při útěku potkají Clotalda, který se obává princovi reakce. Segismundo mu však odpouští a žádá ho, aby se k němu přidal. Clotaldo to ale odmítá z loajality k Basiliovi.

V paláci se zatím všichni připravují na bitvu, přičemž Basiliovi dochází, že čím víc se snažil proctví uniknout, tím víc přivolal jeho naplnění. Dochází také k hovoru mezi Rosaurou a Clotaldem. Rosaura ho prosí, aby ji pomstil a zabil Astolfa. Clotaldo její žádost odmítá, protože Astolfo je stále možným následníkem krále, který mu navíc zachránil život, když ho chtěl na

⁷⁷ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 94-95. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („krátce dím že snem se spijí / všichni, kdo v tom světě žijí, / nemají však o tom zdání. / Takž i já kles do snění / že jsem vězněn, spoután tady, / ač mi lepších hodin vnady / kouzly ráj v nadšení. / Co je život? Šílení! / Co je život? Prelud jen, / bájka, stín a hříčka pěn, / málo váží vrchol štěstí, / neb snem celý život jesti / a sny samy též jsou sen!“)

dvoře Segismundo zabít. Co bude ovšem s Rosaurinou ctí? Clotaldo jí radí, aby vstoupila do kláštera. Zklamaná jeho odpovědí, Rosaura odchází hledat pomoc u Segismunda.

Když se potkají, Rosaura mu poví, že se už ve skutečnosti jedná o jejich třetí setkání. První bylo ve věži, když ho našla, a byla ještě oblečená v mužském převleku. Druhé, když se jí, jako dámu z Estrelliny družiny, pokoušel svést na královském dvoře. Dále se mu svěřil s celým svým příběhem. Narodila se v Moskevském knížectví matce, kterou její milenec opustil, a kterou zanechal zneuctěnou. Rosauru následně čekal stejný osud. Zamilovala se do vévody Astolfa, který ji připravil o čest a opustil proto, aby si mohl vzít za ženu Estrellu. Šla za ním tedy do Polska, aby se pomstila. Z toho důvodu chce teď bojovat na straně Segismunda a pokusit se Astolfa zabít, i kdyby měla při boji zemřít. Segismundo se do Rosaury zamiloval, ale ví, že její čest je v tuto chvíli přednější. Slibuje, že Rosauře pomůže získat zpět to, co jí patří.

Nepřátelská vojska se střetávají na bojišti. Zdá se, že Segismundova armáda brzy zvítězí, a tak se Basilio s Clotaldem a Astolfem připravují na útěk. V tom před nimi umírá Clarín, který se snažil ukrýt před probíhající bitvou. Basilio se záhy utvrzuje v přesvědčení, že již nemá smysl se pokoušet uniknout svému osudu.

Basilio nakonec čelí svému synovi. Poklekne před ním a je připraven zemřít. Segismundo ovšem ušetří králův život a sám se Basiliovi vzdá. Ve světle těchto událostí, Basilio vidí, že Segismundo překonal svou krutou povahu. Jmenuje ho proto králem. Nato Segismundo prohlásí, že se Astolfo musí oženit s Rosaurou, aby zachoval její čest. Astolfo zprvu váhá vzhledem k tomu, že Rosaura není urozeného původu. Ke sňatku ale svolí ve chvíli, kdy Clotaldo odhalí, že Rosaura je jeho dcera. Oproti tomu, Estelle byl přislíben sňatek s nástupcem Basilia, a tak ji přísluší sňatek se Segismundem. Clotaldovi je vše také odpuštěno. A co náleží vojákově, který rozpoutal povstání proti Basiliovi, a který osvobodil prince z jeho vězení? Toho nový král odsoudí k doživotí v tom stejném vězení.

4.2. Tematický rozbor

Nejdříve se v tomto tematickém rozboru zaměříme na tři hlavní protagonisty: prince Segismunda, krále Basilea a Rosauru. V literárním kontextu španělského baroka jsme se zmínili o zálibě, kterou tento směr nalézal v kontradikcích inspirovaných svou rozporuplnou

dobou. José Maravall tuto myšlenku pak aplikuje i na vnímání barokního člověka jako jedince, který se ocitá v trvalém vnitřním boji se sebou samým. Příkladem tohoto smýšlení je třeba i Quevedo, když sám tvrdí: „La vida del hombre es guerra consigo mismo.“. Výsledek tohoto interního konfliktu se z jedince následně dere ven a odráží se na vztazích s jeho okolím a na jeho vlastní perspektivě vnějšího světa.⁷⁸

Této rozpolcenosti si pak můžeme všimnout i u našich třech protagonistů. Nejjasnější je tento vnitřní boj na Segismundovi. Už od první konverzace s Rosaurou je patrný konflikt, který cítí mezi svou lidskou a zvířecí podstatou („soy un hombre de las fieras / y una fiera de los hombres“, I, 211-212)⁷⁹. Od začátku třetího dějství až po setkání s jeho otcem pozorujeme, jak se snaží pomocí rozumu ovládnout svou vášnivou a rozlícenou povahu.⁸⁰

Tuto rozpolcenost vidíme také na charakterizaci Basilea jako krále s nemístnou náruživostí pro astronomii a na Rosauře, která se svým převlekem, bojovnou osobností, ale zároveň i něhou a empatií rozvrací dobové představy a osciluje svým projevem mezi typicky mužským a ženským.⁸¹

Druhým zásadním tématem, typickým pro barokní literaturu a konkrétně i pro dramata pláště a meče, je důležitost, která je pokládána na hodnotu vlastní cti. Ta je převážně personifikovaná právě Rosaurou a její snahou získat zpět, co ztratila vinou Astolfá. Rosaura se nechce dočkat stejného osudu jako její matka a je ochotná pro to udělat cokoliv je třeba. Nakonec je skutečně schopná za pomoci Segismunda svůj osud zvrátit.

Prominentní je i tematika sporu mezi otcem a synem evokující například Sofoklova *Krále Oidipa*. V obou dílech nalézáme otce, kteří ze strachu z předpovězeného osudu, jen pomohou jeho naplnění. Oidipův osud je ovšem do jisté míry již zpečetěn na začátku samotné hry - otcovraždu již spáchal, jen si toho ještě není vědom. Zato Segismundo má šanci ještě svůj osud zvrátit. Aurora Insúa Ruiz nachází důvod pro Segismundovu možnost spasení v rozdílu mezi dobovými teologickými paradigmaty:

⁷⁸ MARAVALL, José Antonio. La cultura del Barroco. Barcelona: Editorial Ariel, 1975, s. 325.

⁷⁹ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 15. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („...že jsem člověk mezi zvěř / mezi lidma zvěř jsem, křičím!“)

⁸⁰ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. La vida es sueño. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004, s. 171. Editoval Ciriaco Morón.

⁸¹ Viz tamtéž, s. 24.

„To je rozdíl s řeckou tragédií z 5. století před Kristem a mezi stoletím sedmnáctým: už existuje Bůh, který se jasně projevuje jako milosrdný, vševědoucí, ale i respektující svobody člověka...“⁸²

Ke konkrétním teologickým vlivům, které však „umožňují“ Segismundovi čelit své predestinaci, se dostaneme v následující kapitole.

Kromě opozice mezi svobodnou vůlí a predestinací, je ale toto Calderónovo drama neznámější pro své téma založené na rozdílu mezi snem a realitou. Když se princ probudí podruhé ve své věži, je mu Clotaldem řečeno, že vše, co prožil předchozí den a jehož skutečností si byl tak jistý, byl jen sen. Pro prince to znamená naprostou deziluzi, která ho však nutí si uvědomit pomíjivost lidského života (viz tradičně středověké téma „tempus fugit“). Na konci příběhu se zdá, že Segismundo stále není schopen rozeznat rozdíl mezi snem a realitou, je s tím ovšem smířen – ostatně, pokud je, jak říká princ, život jen snem, tak jsme beztak všichni nuceni se jednou probudit a zbývá nám se jen pokusit těšit ze šťastných chvil s vědomím toho, že i ty jednou pominou:

„...estoy temiando, en mis ansias,
que he de despertar y hallarme
otra vez en mi cerrada
prisión? Y cuando no sea,
el soñarlo sólo basta;
pues así llegué a saber
que toda la dicha humana,
en fin, pasa como sueño,...“ (III, 3307-3314)⁸³

4.3. Predestinace vs. Svobodná vůle

Pokud je divadelní hra *Život je sen* něčím známá, tak je to tematický konflikt mezi silou osudu (predestinací) a svobodnou vůlí. Myslitelé barokního teologického světa zastávali velmi odlišné názory, co se týče opozice mezi predestinací a svobodnou vůlí. Z pohledu protestantů,

⁸² INSÚA RUIZ, Aurora. Edipo y Segismundo: Predestinación y Libre Albedrío. *Mar oceana: Revista del humanismo español e iberoamericano*, 2007, N° 22, s. 150.

⁸³ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 138-139. Přeložil Jaroslav Vrehlický. („Úzkostí nechť třeba chvím se, / zbuditi se a zas snem / ve žaláře svoru úzkém / viděti se? A byť i ne, / dostačí, sen taký sníti; / neb jsem toho vědom stal se, / veškeré že lidské štěstí / mizí rychle jako sen.“)

především pak kalvinistů, je člověk předurčený ke zlu a následnému zatracení z důvodu prvotního hříchu Adama a Evy - zbývá mu proto jen se kát za své hříchy. Oproti tomu katoličtí teologové sice souhlasili s lidskou predestinací k hříchu, zároveň však silně věřili ve svobodnou vůli – člověk má tedy možnost se rozhodnout, zda bude konat dobro či zlo a skrze své činy se pak může v očích vševědoucího Boha zachránit či odsoudit k zatracení.⁸⁴

Toto přesvědčení bylo umocněno jezuitskými učenými. Jezuité kladli důraz na důležitost individuální volby, protože právě ta nás podle nich dělá svobodné. Dle Maravalla, je pro jezuitu tato víra o to důležitější, a i intenzivnější v případě omezení jedincovi externí svobody:

„V době chybějící politické či sociální svobody tento konkrétní dojem svobody jen sílí, přičemž nejde jen o pouhý vnitřní stav; jde o jisté pohnutí, které se z nitra externalizuje a které člověka 17. století utvrzuje o jeho svobodě volby.“⁸⁵

Jak tedy píše španělský jezuita Baltasar Gracián – dokonalost nemůže existovat bez volby („*No hay perfección donde no hay elección*“).⁸⁶ To ovšem znamená, že spolu se svobodnou vůlí každý také nese osobní zodpovědnost za své činy.

Není tedy od věci si myslet, že byl Calderón de la Barca tímto smýšlením ve své tvorbě ovlivněn, neboť sám v mládí studoval na jezuitské koleji. V *Život je sen* je Segismundova svoboda omezena velmi jasně – byl již od narození držen ve vězení. Když se mu poprvé dostává svobody, chová se ale nelítostně a dělá špatná rozhodnutí v touze se pomstít za své předešlé utrpení. Král si tedy myslí, že byla věštba pravdivá a Segismundo je determinovaný k tomu být krutý vládce.

Až poté, co se Segismundo vrátí zpátky do vězení, si ale princ uvědomí, jak moc je život pomíjivý, a jak moc je proto důležité se snažit konat dobro. Když se tedy dostává z věže podruhé, otcí nakonec odpustí a zdá se, že tudíž překonal, co mu bylo předurčeno královou věštbou. Princ ví, že jeho největší vítězství bylo vyzrát nad sebou samým:

„Pues que ya vencer aguarda

⁸⁴ BRIDGES, Christine M.E. EL HOROSCOPO Y EL VATICINIO: DOS MECANISMOS TEATRALES EN "LA VIDA ES SUEÑO" Y "EN ECO Y NARCISO", DE CALDERON DE LA BARCA. *INTI*, 1991, no. 34/35, s. 183.

⁸⁵ MARAVALL, José Antonio. La cultura del Barroco. Barcelona: Editorial Ariel, 1975, s. 348. („Cuando la libertad política o social se reduce o anula, aparece intensificando ese sentimiento de la libertad, que no es un mero estado interior, sino un movimiento de dentro afuera que el hombre del XVII afirma como libertad de la elección.“)

⁸⁶ Viz tamtéž, s. 348.

mi valor grandes vitorias,
hoy ha de ser la más alta:
vencerme a mí.“ (III, 3255-3258)⁸⁷

Právě myšlenka pokoření své vlastní přirozenosti byla pro Jezuity zásadní a lze ji proto nalézt i ve *Cvičeniích (Ejercicios espirituales)* svatého Ignáce z Loyoly, zakladatele španělského jezuitského řádu. Toto téma se ovšem také objevuje v Matoušově evangeliu: „Tedy řekl Ježíš svým učedníkům: „Kdo chce jít za mnou, zapři sám sebe, ...““ (Matouš, 16:24).^{88 89}

4.3.1. Analýza věštby

Podívejme se ale nyní, co konkrétně o věštbě, která má determinovat Segismundův osud, víme ze samotného textu.

Když se budeme inspirovat teorií komunikace Romana Jakobsona, můžeme Basileovu věštbu analyzovat skrze čtyři základní komponenty:

- A. Znamení, které jsou buď lingvistického či vizuálního charakteru a která pochází od nějaké vyšší bytosti či síly.
- B. Interpret či vykladač daných znamení.
- C. Poselství věštby neboli interpretovaná znamení.
- D. Recipient či příjemce, kterému je věštba adresována.⁹⁰

V případě tohoto příběhu víme, že znamení pochází z nebeské oblohy, která je hlavním předmětem Basilioových studií:

„...son el estudio mayor
de mis años, son los libros,
donde en papel de diamante,
en cuaderno de zafiros,
escribe en línea de oro
en caracteres distintos

⁸⁷ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 137. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („Velká vítězství snad doufá / statnost moje dobít časem, / největší však teď jsem dobyl / nad sebou...“)

⁸⁸ Verše z Bible jsou citovány podle Českého ekumenického překladu.

⁸⁹ ANDUEZA, María. La libertad/destino en La vida es sueño de Calderón de la Barca. *Revista de la Universidad de México*, 2000, No. 591-592 (Abril), s. 94-95.

⁹⁰ BRIDGES, Christine M.E. EL HOROSCOPO Y EL VATICINIO: DOS MECANISMOS TEATRALES EN "LA VIDA ES SUEÑO" Y "EN ECO Y NARCISO", DE CALDERON DE LA BARCA. *INTI*, 1991, no. 34/35, s. 177-178.

el cielo nuestros sucesos
ya adversos o ya benignos.“ (I, 632-639)⁹¹

V poslední scéně nám i Segismundo potvrzuje, že se skutečně jednalo o znamení pocházející od Boha. Segismundo také tvrdí, že Bůh ve svých znameních nelže a nepodvádí. K nepravdivé věštbě by došlo pouze, pokud by se interpretaci jeho znamení snažil někdo zmanipulovat:

„Lo que está determinado
del cielo, y en azul tabla
Dios con el dedo escribió,
[...]
nunca engañan, nunca mienten;
porque quien miente y engaña
es quien, para usar mal dellas,
las penetra y las alcanza.“ (III, 3162-3171)⁹²

A co jsou tedy specifická znamení, která Basilio interpretuje jako předzvěst Segismundova nekalého osudu? První špatné znamení jsou předporodní vize královny Clorileny:

„...su madre infinitas veces,
entre ideas y delirios
del sueño, vio que rompía
sus entrañas atrevido
un monstruo en forma de hombre;
[...]
la daba muerte, naciendo
víbora humana del siglo.“ (I, 668-675)⁹³

Nejdůležitější je ovšem zatmění Slunce, které doprovází den jeho narození:

„El mayor, el más horrendo
eclipse que ha padecido
el sol, después que con sangre

⁹¹ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 31-32. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („bádání jsou mého cílem / život celý, to jsou knihy kam na listy dýmantové, / kam na archy ze safíru / určitými znaky píše / zlatem nebe losy naše / ať již příkré ať již vlídné.“)

⁹² Viz tamtéž, s. 134. („Osudy ty temné nebes, / které na azurné desky / kdysi prstem svým psal Bůh, [...] neklamou a nelhou nikdy. / Kdo však lže a klame, ten jest, / který zneužívá jich, / bádá v nich, je světu hlásá.“)

⁹³ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 32-33. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („zřela matka bezpočtukrát / v příšerných snů hrozných zjevech, / V postavě jak lidské netvor [...] zhubil ji, svým narozením / stal se lidskou zmijí věku.“)

lloró la muerte de Cristo...“ (I, 688-691)⁹⁴

Zatmění Slunce, které zatmělo oblohu při smrti Krista, a na které se zde odkazuje Basilio, můžeme najít v Matoušově evangeliu: „V poledne nastala tma po celé zemi až do tří hodin. Kolem třetí hodiny zvolal Ježíš mocným hlasem: ‚Eli, Eli, lama sabachtani?‘ to jest: ‚Bože můj, Bože můj, proč jsi mě opustil?‘“ (Matouš, 27:45)

Samotné zatmění je navíc doplněno o přírodní katastrofy:

„Los cielos se escurecieron,
temblaron los edificios,
llovieron piedras de las nubes,
corrieron sangre los ríos.“ (I, 696-699)⁹⁵

Když tedy král zasedl ke studiím astronomie, interpretoval tato znamení a analyzoval Segismundův horoskop, z kterého vyčetl, že z prince bude krutý panovník („...que Segismundo sería / el hombre más atrevido, / el príncipe más cruel / y el monarca más impío...“, I, 710-713)⁹⁶, jehož vláda rozdělí Polsko („...por quien su reino vendría / a ser parcial y diviso, ...“, I, 714-715)⁹⁷.

Recipientem věštby je tedy v tomto případě nejen Segismundo, ale i Basilio a celé polské království. A co vyčetl tedy král o svém vlastním osudu?

„...había de poner en mí
las plantas, y yo rendido
a sus pies me había de ver:
¡con qué congoja lo digo!
siendo alfombra de sus plantas
las canas del rostro mío.“ (I, 720-725)⁹⁸

⁹⁴ Viz tamtéž, s. 33. („Zatmění tu hroznějšího / nevidělo posud slunce, / většího ne od té doby, / co svou krví oplakalo / bolestnou smrt Spasitele.“)

⁹⁵ Viz tamtéž, s. 33. („Nebesa se zatemnila, / zachvěly se všechny domy, / kamením kol dštila mračna, / krví přetékalý zdroje.“)

⁹⁶ Viz tamtéž, s. 34. („...že se zrodil v Segismundu / zbujník největší všech lidí, / nejkrutější z panovníků, / despotů největší rouhač...“)

⁹⁷ Viz tamtéž, s. 34. („...jím že říše v nesvornosti / ve boji stran rozervána...“)

⁹⁸ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 34. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („na mne položí svou nohu, / ano, že já užřím sebe / (běda, s jakou dím to hanbou!) / před ním v kleče zdeptaného, / tak že moje šedé vlasy / kobercem noh jeho budou.“)

Basiliovi je tedy předpovězeno, že skončí před svým synem pokořen na kolenou. Ve třetím dějství těsně předtím, než se Basilio setká s princem na bojišti, se zdá, že očekává být Segismundem i zabit:

„Si está de Dios que yo muera,
o si la muerte me aguarde
aquí, hoy la quiero buscar,
esperando cara a cara.“ (III, 3132-3135)⁹⁹

Jak velká část královy věštby se tedy splnila? Jak tvrdí Alexander Parker, všechny věštby, které se objevují v Calderónových dílech (například i hra *Eco y Narciso*), se musí vždy alespoň částečně splnit:

„Jedna věc se nicméně nemění a tou je, že všechny věštby a proroctví se vždy musí naplnit; pokud se zdá, že ne, je to kvůli tomu, že je znění věštby neúplné nebo nejednoznačné (podobně jako proroctví pocházejících ze starověkých věštíren).“¹⁰⁰

Segismundova existence skutečně momentálně království rozdělí, díky povstání, které je vyvoláno lidem, který nechce následovníka z ciziny. Stejně tak se i naplní část předpovídající pokoření Basilia u nohou svého syna, ačkoli se princ nad králem následně smiluje. Je zde ale možnost, že se ze Segismunda nakonec stane krutý král?

4.3.2. Případ (ne)věrného vojáka: „un leal traidor“¹⁰¹

Článek anglického hispanisty H. B. Halla z roku 1968 s názvem „Segismundo and the Rebel Soldier“ a o rok později vydaná reakce jeho kolegy Alexandra Parkera („Calderón's Rebel Soldier and Poetic Justice“) rozvířili debatu ve světě literární kritiky, co se týče této pasáže ze závěrečné scény *Život je sen*:¹⁰²

(SOLDADO) I.:

Si así a quien no te ha servido

⁹⁹ Viz tamtéž, s. 132. („Chce-li Bůh, bych umřel tady, / jestli smrt zde čeká na mne, / dobrá, chci jí hledět vstříc / oko v oku – bez zachvění.“)

¹⁰⁰ BRIDGES, Christine M.E. EL HOROSCOPO Y EL VATICINIO: DOS MECANISMOS TEATRALES EN "LA VIDA ES SUEÑO" Y "EN ECO Y NARCISO", DE CALDERON DE LA BARCA. *INTI*, 1991, no. 34/35, s. 178. („One thing, however, is constant, that the prophecies are always fulfilled; if they appear not to be, this is because they are either incomplete, or so phrased as to be inconclusive (like so many of the prophecies given by the oracles of antiquity).“)

¹⁰¹ LAUER, A. Robert. El leal traidor de La vida es sueño de Calderón. *Bulletin of Hispanic Studies*, 2000, Volume 77, Issue 1, s. 133-144.

¹⁰² SUÁREZ-GALBÁN, Eugenio. VUELTA A SEGISMUNDO Y EL SOLDADO REBELDE. *Romance Notes*, 1971, Vol. 13, No. 1 (Autumn), s. 143.

honras, a mí que fui causa
del alboroto del reino,
y de la torre en que estabas
te saqué, ¿qué me darás?

SEGISM.:

La torre; y porque no salgas
della nunca hasta morir,
has de estar allí con guardas;
que el traidor no es menester
siendo la traición pasada. (III, 3292-3301)¹⁰³

Proč tedy Segismundo potrestal vojáka, který mu předešle pomohl se dostat z vězení? H. B. Hall ve svém článku k tomu spekuluje, že se Segismundo tímto trestem vojáka elegantně zbaví, vzhledem k tomu, že ho už není v tuto chvíli potřeba, „když je zrada dokonána“. To by ovšem naznačovalo, že ze Segismunda bude „machiavellský“ vladař, a že bylo proroctví skutečně pravdivé a že Segismunda se nakonec stane tyran.¹⁰⁴

Tradiční interpretace však tuto možnost zamítají. Ciriaco Morón, editor edice *Život je sen* od Catedry, dává vojákově trestu jasný důvod. Princ v tuto chvíli není pokrytcem – uvědomuje si, že povstání proti jeho otci nebylo správné. Sám předešle poté, co králi odpustil, poklekl u jeho nohou a byl ochotný přijmout jakýkoliv králův trest: „...humilde aguarda / mi cuello a qué tu te vengues: / rendido estoy a tus plantas.“ (III, 3245-3247).^{105 106}

Voják se navíc, možná nevědomky, vyčlení z davu povstalců a svým prohlášením se přihlásí jako konkrétní viník celé vzpoury. Voják tedy určitým způsobem skončí jako nutný obětní beránek. Je nutno podotknout, že podobný osud čekal i postavu Pedra Crespa z rukou Filipa II.

¹⁰³ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 138. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („VOJÍN Z DRUŽINY SEGISMUNDA: Ctěn když tak, kdo nesloužil ti, / co já, jenž jsem vzpouru zvedl / v prospěch tvůj, tě osvobodil / z věže, ve které jsi úpěl, / dostanu as za odměnu? // SEGISMUNDO: Onu věž; bys do své smrti / nemohl z ní uniknouti, / dostatečnou stráž dám tobě. / Není zrádce zapotřebí, když je zrada dokonána.“)

¹⁰⁴ LAUER, A. Robert. El leal traidor de La vida es sueño de Calderón. *Bulletin of Hispanic Studies*, 2000, Volume 77, Issue 1, s. 139.

¹⁰⁵ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 136. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („...očekávám pokorně, / pomsti se mu, viz mne tady, / klečím tady u tvých nohou!“)

¹⁰⁶ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón, s. 41.

v Calderónově hře *El alcalde de Zalamea* (*Zalamejský rychtář*) či postavu Coquína v *El médico de su honra* (*Lékař své cti*).¹⁰⁷

V rámci této interpretace tudíž Segismundo skutečně překoná osud, který mu byl předpověděn. Jak nás ovšem Segismundo varuje, nad osudem nelze vyžrát násilím, ale rozumem a umírněním:

„...la fortuna no se vence
con injusticia y venganza,
porque antes se incita más;
y así, quien vencer aguarda
a su fortuna, ha de ser
con prudencia y con templanza.“ (III, 3214-3219)¹⁰⁸

¹⁰⁷ LAUER, A. Robert. El leal traidor de La vida es sueño de Calderón. *Bulletin of Hispanic Studies*, 2000, Volume 77, Issue 1, s. 141.

¹⁰⁸ CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012, s. 135. Přeložil Jaroslav Vrchlický. („...osud neskloní se / ani bezpráví ni pomstě, / ano, spíše rozdráždí je. / A tak kdo chce zkroti osud, / s rozumem a umírněním / musí sobě počínati,...“)

Závěr

Z pohledu historie, vláda „Velkých Habsburků“ sice znamenala pro Španělsko neuvěřitelný blahobyt a expanzi, zároveň však sebou přinesla Tridentský koncil a protireformační katolickou zarputilost, která znamenala rozsáhlé negativní důsledky, hlavně ekonomicko-politického ražení.

Pro Španělsko tímto začíná více než století náboženských válek. Tento náboženský konflikt ovšem vidíme reflektovaný i mimo bojiště – ve španělské kulturní sféře řadí inkvizice a barokní umělci přechází z teologické umírněnosti erasmistů k nesmiřitelnému katolicismu.

Sedmnácté století je potom pro „Malé Habsburky“ ve znamení postupného a nezadržitelného rozpadu impéria. Po umělecké stránce je období mezi polovinou 16. a 17. století nicméně neuvěřitelně plodné, možná i právě proto, že, jak Filip III. a především pak Filip IV., mají oba větší zájem o zábavu a umění než o vládnutí.

Barokní kultura chce promlouvat k davům ve snaze udržet své věřící v lůně církve. Španělské baroko v sobě však promítá povahu své rozporuplné doby – jeho někdy zdánlivě zábavný charakterem skrývá hluboký pesimismus. Navzdory stále se prohlubující krize, se španělské impérium navíc dál snaží prezentovat jako prvotřídní světová velmoc, i přes to, že každodenní realita byla úplně opačná, a právě tuto disonanci mezi iluzí a realitou vidíme reflektovanou ve hře *Život je sen*.

Calderón de la Barca nám však skrze příběh Segismunda dodává naději. I když se totiž zdá, že je vše kolem nás mimo naši kontrolu a že je tudíž náš osud již předurčený, vždy nám zbývá naše svobodná vůle, s kterou můžeme překonat i nemožné.

Bibliografie

- ANDUEZA, María. La libertad/destino en La vida es sueño de Calderón de la Barca. *Revista de la Universidad de México*, 2000, No. 591-592 (Abril), s. 88-95.
- Bible*. Český ekumenický překlad.
- BRIDGES, Christine M.E. EL HOROSCOPO Y EL VATICINIO: DOS MECANISMOS TEATRALES EN "LA VIDA ES SUEÑO" Y "EN ECO Y NARCISO", DE CALDERON DE LA BARCA. *INTI*, 1991, no. 34/35, s. 177-84.
- CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *La vida es sueño*. Madrid: Ediciones Cátedra, 2004. Editoval Ciriaco Morón.
- CALDERÓN DE LA BARCA, Pedro. *Život jest sen*. Praha: Městská knihovna v Praze, 2012. Přeložil Jaroslav Vrchlický.
- Dostupné z: http://web2.mlp.cz/koweb/00/03/68/66/10/zivot_jest_sen.pdf
- CERVANTES, Miguel de. *Důmyslný rytíř Don Quijote de la Mancha*. Praha: Československý spisovatel, 2012. Překlad Václav Černý.
- CERVANTES, Miguel de. *El ingenioso hidalgo Don Quijote de La Mancha*. Leipzig: F.A. Brockhaus, 1866, s. 47.
- Dostupné z: https://books.google.cz/books?id=VxVKAAAIAAJ&oe=UTF-8&redir_esc=y
- CHALUPA, Jiří. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 2017.
- COLELL ENRICH, Marc. Biografía: Calderón en tres jornadas. In: APARICIO MAYDEU, Javier. *Estudios sobre Calderón (I)*. Madrid: Istmo, 2000, s. 25-33.
- FISCHER, Susan L. Del texto "original" al espectáculo actual: la fuerza de la intertextualidad en La vida es sueño. *Hispanic Review*, 2001, Vol. 69, No. 2 (Spring), s. 209-237.
- GREER, Margaret R. Thine and Mine: The Spanish 'Golden Age' and Early Modern Studies. *PMLA*, 2011, vol. 126, no. 1, s. 217-24.
- Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/41414095>.
- INSÚA RUIZ, Aurora. Edipo y Segismundo: Predestinación y Libre Albedrío. *Mar oceana: Revista del humanismo español e iberoamericano*, 2007, N° 22, s. 137-154.
- KAMEN, Henry. *Empire: How Spain Became a World Power, 1492-1763*. New York: HarperCollins, 2003.
- KAMEN, Henry. *Golden Age Spain*. New York: Palgrave Macmillan, 2004.
- KAMEN, Henry. *Inquisition and Society in Spain: in the Sixteenth and Seventeenth Centuries*. London: Weidenfeld & Nicolson, 1985.

- LAUER, A. Robert. El leal traidor de La vida es sueño de Calderón. *Bulletin of Hispanic Studies*, 2000, Volume 77, Issue 1, s. 133-144.
- MARAVALL, José Antonio. *La cultura del Barroco*. Barcelona: Editorial Ariel, 1975.
- NAVARRO DURÁN, Rosa. "El príncipe Carlos" en el telar de "La vida es sueño". *Anagnórisis: Revista de investigación teatral*, diciembre de 2021, nº. 24, s. 238-265.
- NEBRIJA, Antonio de. *Gramática castellana*. Edición contrahecha de la impresa en Salamanca : Typ. "Grammatica Castellana Ant. Nebrissensis, 1492. Madrid: s.n., cca. 1744-1747, s. 12.
- Dostupné z: <https://archive.org/details/A336029/page/n11/mode/2up>.
- PEDRAZA JIMÉNEZ, Felipe B. *Calderón. Vida y teatro*. Madrid: Alianza Editorial, 2000.
- PÉREZ-REVERTE, Arturo. *Una historia de España*. Madrid: Alfaguara, 2019.
- SOLA CASTAÑO, José Emilio. *La España de los Austrias: la hegemonía mundial*. Madrid: Grupo Anaya, 1988.
- SUÁREZ-GALBÁN, Eugenio. VUELTA A SEGISMUNDO Y EL SOLDADO REBELDE. *Romance Notes*, 1971, Vol. 13, No. 1 (Autumn), s. 143-146.
- UBIETO ARTETA, Antonio et al. *Dějiny Španělska*. Praha: NLN, 1995.